

3.

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA U KOTARIMA GLINA I VRGINMOST (TRAVANJ 1941. – SIJEČANJ 1942.): PROSTORNE I VREMENSKE LOGIKE NASILJA¹

Drago Roksandić

UDK 341.34-058.65(497.5 Glina, Vrginmost)“1941/42“
Kategorizacija: Izvorni znanstveni rad

Sažetak ► U ustaškoj Nezavisnoj Državi Hrvatskoj (dalje: NDH) – proglašenoj 10. travnja 1941. u nacističkoj režiji te potom priznatoj kao međunarodnopravni subjekt u nacističko-fašističkom „novom poretku“ – u nepunih mjesec dana trećini stanovništva (Srbima, Židovima i Romima) bila su uskraćena temeljna ljudska i građanska prava prema kombiniranim rasnim, etničkim i vjeroispovjednim kriterijima. Za razliku od Židova i Roma – koji se uopće nisu mogli nadati da će preživjeti u ustaškoj Hrvatskoj – daleko najbrojniji pravoslavni Srbi bili su ipak u bitno drugačijem položaju. Koliko god nakon 10. travnja 1941. iz dana u dan bili kolektivno dijabolizirani i proskribirani, toliko su kao pojedinci i kao obitelji danomice bili izbežumljivani neizvjesnostima ustaških nakana s njima u vezi. Stalno je bilo otvoreno pitanje tko će kada i kako biti ubijen, protjeran, opljačkan ili, uglavnom do proljeća 1942., prisiljen konvertirati na rimokatoličanstvo i time se kroa-
tizirati da bi eventualno mogao opstati u NDH. Ustaška opsjednutost „konačnim rješenjem srpskog pitanja u Hrvatskoj“ 1941. i početkom 1942. – koliko god bila predmetom stalne istraživačke pozornosti, s različitim motivacijama i intencijama – i dalje je neiscrpno vrelo pitanja i odgovora. U istraživačkom su epicentru ovog rada prostorne i vremenske logike ustaškog nasilja u kotarima Glina i Vrginmost, područje šire zagrebačke periferije s dugom tradicijom hrvatsko-srpske/srpsko-hrvatske suradnje, ali i političkih radikalizacija u razdoblju uoči 1941.

Summary ► **The Independent State of Croatia in the Glina and Vrginmost District (April 1941 to January 1942): the Spatial and Temporal Logic of Violence.** It took less than a month for a third of the population (Serbs, Jews, and Roma) to be deprived of their fundamental human and civil rights on a combination of racial, ethnic,

and confessional criteria within the Ustasha's Independent State of Croatia (henceforth: NDH), declared on 10 April, 1941, under Nazi auspices and then recognised as an international and legal subject under the Nazi and Fascist “New Order”. The considerably more numerous orthodox Serbs found themselves in a very different position from the Jews and Roma, however, as the latter had no reason at all to hope they would survive in Ustasha Croatia. Just as they found themselves collectively demonised and proscribed on a day-to-day basis after 10 April that year, so Serbs also found themselves mentally exhausted, as individuals and families, by uncertainty over the Ustasha's real intentions regarding them. Who would be killed and how or expelled or just robbed or, at least until the spring of 1942, forced to convert to Roman Catholicism and so potentially be allowed to assimilate as Croats and remain in the NDH remained open questions. For all the ongoing research attention, prompted by different motivations and intentions, it has received, the Ustasha obsession “with a final solution to the Serb question in Croatia” during 1941 and early 1942 remains an inexhaustible well of questions and responses. Questions of the temporal and spatial logic of Ustasha violence in the districts of Glina and Vrginmost, areas in the broader Zagreb hinterland that had a long tradition of Croat-Serb/Serb-Croat cooperation but also experienced political radicalisation in the run up to 1941, lie at the investigative epicentre of this paper.

Ključne riječi ► Glina, Vrginmost, ustaše, Nezavisna Država Hrvatska, 1941., masovni zločini, Srbi, Židovi, Romi, komunisti, partizani

Key words ► Glina, Vrginmost, Ustasha, Independent State of Croatia (NDH), 1941, mass crimes, Serbs, Jews, Roma, Communists, Partisans

<https://doi.org/10.17234/9789533792972.18>

U ustaškoj Nezavisnoj Državi Hrvatskoj (dalje: NDH) – proglašenoj 10. travnja 1941. u nacističkoj režiji te potom priznatoj kao međunarodno-pravnim subjekt u nacističko-fašističkom „novom poretku“ – u nepunih mjesec dana trećini stanovništva (Srbima, Židovima i Romima) bila su uskraćena temeljna ljudska i građanska prava prema kombiniranim rasnim, etničkim i vjeroispovijednim kriterijima.² Za razliku od Židova i Roma – koji se uopće nisu mogli nadati da će preživjeti u ustaškoj Hrvatskoj – daleko najbrojniji pravoslavni Srbi bili su ipak u bitno drugačijem položaju. Koliko god nakon 10. travnja 1941. iz dana u dan bili kolektivno dijabolizirani i proskribirani, toliko su kao pojedinci i kao obitelji danomice bili izbezumljivani neizvjesnostima ustaških nakana s njima u vezi. Stalno je bilo otvoreno pitanje tko će kada i kako biti ubijen, protjeran, opljačkan ili, uglavnom do proljeća 1942., prisiljen konvertirati na rimokatoličanstvo i time se kroatizirati da bi eventualno mogao opstati u NDH.³ Ustaška opsjednutost „konačnim rješenjem srpskog pitanja u Hrvatskoj“ 1941. i početkom 1942. – koliko god bila predmetom stalne istraživačke pozornosti, s različitim motivacijama i intencijama – i dalje je neiscrpno vrela pitanja i odgovora.

Ovaj prilog fokusiran je s time u vezi na prostorne i vremenske logike nasilja počinjenih u ime NDH u dvjema susjednim lokalnim zajednicama od travnja 1941. do siječnja 1942., tj. na kotareve Glinu i Vrginmost. Bili su to Zagrebu najbliži od svih kotareva sa srpskim većinama stanovništva (udaljenost cca 60–100 km).⁴ Nalazili su se u peripanonskim predjelima Banije i Korduna, između šumskih masiva Zrinske gore i Petrove gore te između rijeka Kupe i Une. Zajedno s više drugih takvih, inače razvojno zaostalih kotareva s lijeve i desne obale Une u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, bili su zasigurno jedan od najvećih izazova sigurnosti i stabilnosti deklariranog kolaboracijskog, ali i okupacijskog poretka. Sa stajališta ustaške opsjednutosti „konačnim rješenjem srpskog pitanja u Hrvatskoj“, bili su najveći izazov.⁵

Pored toga, preko Banije išle su željezničke pruge Zagreb – Sisak – Sunja – Novska itd. u smjeru Zemuna i Beograda, Zagreb – Sisak – Dobrljin – Bihać („Unska pruga“), Zagreb – Sisak – Dobrljin – Banja Luka te pruga Sisak – Petrinja – Glina – Vrginmost – Vojnić – Karlovac.⁶ Cestovne su veze također još od vojnokrajiških vremena povezivale sva veća naselja. Stoga je kontrola Banije i Korduna bila vitalno važna i za NDH i za okupacijski poredak, kako njemački tako i talijanski.

Kako su Hrvati i Srbi s hrvatske, a bosanski muslimani, Hrvati i Srbi s bosanske strane – svi potomci habsburških i osmanskih krajišnika – u ovim predjelima bili i etnokonfesionalno izmiješani kao rijetko gdje drugdje u Hrvatskoj te Bosni i Hercegovini, integracija ovih predjela u okupacijsko-kolaboracijski poredak bila je tim složeniji problem. U okružnici državnog Ravnateljstva za ponovu od 30. srpnja 1941. o prelascima s pravoslavne na rimokatoličku vjeroispovijest izrijekom je stajalo „da spomenute upute vrijede za sve župe osim Gore i Krbave i Psata, gdje su župani u sporazumu sa ustaškim logornicima i tabornicima, mogli postupati ‘prema mjesnim prilikama’“. Radilo se o području tadašnjih kotara: Bos[anski] Novi, Dvor, Glina, Kostajnica, Petrinja, Sisak, Bihać, Bos[anska] Krupa, Bos[anski] Petrovac, Cazin, Korenica. Bilo je vidljivo da se u tom području nije ni pomišljalo pitanje Srba rješavati prekrštavanjem. To je područje na granici Hrvatske i Bosne, u kojem su se zbili veliki pokolji stanovništva i iseljavanja, u cilju uklanjanja ‘srpskog kordona’“.⁷

Nijansirano političkih kultura i političkih orijentacija stanovništva bila je od 1929. do 1939. na svim trima nacionalnim stranama obrnuto razmjerna općenito niskoj razini razvijenosti premoćno agrarne ekonomike, preopterećene agrarnom prenaseljenošću.⁸ Posjedovno raslojavanje, neovisno o nacionalnosti, uvelike je hierarhiziralo odnose ovisnosti između manje i više imućnih: „Siromašni seljak zavisio je od bogatijeg. Već ‘poslije Božića’ ili ‘svetog Save’ (27. siječnja) pozajmljivao je kukuruz ili pšenicu od njega da bi pri narednoj žetvi ili berbi dug vratio u količini većoj od posuđene ili pak odradio na poslovima koje je obavljao onaj bogatiji. Ako je siromašni seljak plaćao porez ili podmirivao potrebe za industrijskim proizvodima, budući da je bio pretežno nerobni proizvođač pa kao takav bez novca, bio je prisiljen da se zadužuje kod bogatijeg seljaka ili trgovca...“⁹

Tanki gornji slojevi stanovništva i među Hrvatima i među Srbima monopolizirali su stranačke politike u čitavu razdoblju između 1918. i 1941. U razdoblju nakon proglašenja Banovine Hrvatske (26. kolovoza 1939.) razine dosegnutih i mogućih konfliktnosti osjetno su rasle, kako unutar nacionalnih zajednica tako i među njima. Ako je među Hrvatima, za razliku od Srba, u to doba i postojao privid političke hegemonije Hrvatske seljačke stranke (dalje: HSS), unutarstranačko je raslojavanje također išlo sve više u prilog desnim i lijevim radikalizmima ustaške i komunističke orijentacije.¹⁰

Ilegalna Komunistička partija Hrvatske/Jugoslavije (dalje: KPH/KPJ) bila je i u ovim dvama kotarima jedina transnacionalna stranka, što će u okupacijskim i kolaboracijskim uvjetima biti presudno za u osnovi postojan razvitak partizanskog pokreta već od 1941.¹¹ Budući da su ustaše (sa)znale tko su komunisti – što iz vlastitog iskustva, što uvidima u povjerljive arhive nakon preuzimanja vlasti 10. travnja 1941. – brojni članovi KPH/KPJ stradali su vrlo brzo, ako ne kao komunisti, onda kao Srbi. Politička kultura koju su stvarali nakon 1935. u ustanku je imala mnogo veće značenje nego njihova praktična politička iskustva. Još je važnije to što je kotarom Vrginmost funkcionirao jedan od najsigurnijih ilegalnih putova za održavanje veza s višim partijskim rukovodstvima u Karlovcu i Zagrebu. Njime su na Kordun, pored ostalih, stigli i komunisti-španjolski dobrovoljci hrvatske nacionalnosti koji su od kolovoza 1941. bili vojna i politička jezgra narodnooslobodilačkog pokreta na Kordunu. Uostalom, odluka o podizanju partizanskog ustanka na Kordunu i Baniji donesena je na okružnom partijskom savjetovanju u šumi Abez, nedaleko od Vrginmosta, 19. srpnja 1941. Ključni sudionici bili su: Rade Končar (Končarev kraj kod Korenice, 6. kolovoza 1911. – Šibenik, 22. svibnja 1942.), sekretar Centralnog komiteta KPH, inače komunist srpske nacionalnosti, i Josip Kraš (Vuglovec kraj Ivanca, 26. ožujka 1900. – Karlovac, 18. listopada 1941.), delegat Centralnog komiteta KPH za Karlovačko okružje, točnije, za Pokuplje, Baniju, Kordun, Gorski kotar i Hrvatsko primorje.¹²

Ovaj članak polazi od hipoteze da je naumljeno ustaško „konačno rješenje srpskog pitanja u Hrvatskoj“ pretpostavljalo ustašizaciju i aktivnu mobilizaciju kvazitotaliteta hrvatskog naroda. Kada se ima na umu da su ustaše do 10. travnja 1941. bile marginalni fenomen hrvatske politike i kulture, da su velikim svojim dijelom kao politički emigranti u više zemalja bili strogo nadzirani instrument revizionističkih politika u Europi, spomenuto „konačno rješenje“ lokalno je ovisilo o mnoštvu parametara. „Konačno rješenje srpskog pitanja“ u NDH podrazumijevalo je vrlo širok raspon oblika i praksi nasilja (javna kolektivna dijabolizacija i obznanjivanje „konačnog rješenja“, zakonsko izopćavanje i uskraćivanje temeljnih ljudskih i građanskih prava, otuđivanje i uništavanje imovine, prisilna iseljavanja, iznuđene prelaskes pravoslavlja na rimokatoličanstvo, uhićenja, zatočenja u logore, pojedinačna i skupna umorstva itd.). Ponavljamo, u ovom će radu težište biti na prostornim i

vremenskim logikama nasilja u funkciji spomenutog „konačnog rješenja“.

„SKORO SVI ZA PAVELIĆA“

Drugi svjetski rat započeo je u Kraljevini Jugoslaviji 6. travnja 1941. godine kao *Blitzkrieg*. Vojska Kraljevine Jugoslavije kapitulirala je vrlo brzo, 17. travnja, a kralj Petar II. Karađorđević napustio je zemlju čak i ranije, 14. travnja. Ipak, *Blitzkrieg* u Jugoslaviji razlikovao se od sličnih operacija u drugim zemljama, prije svega time što je već 10. travnja 1941. Slavko Kvaternik – s ovlastima koje mu je dao Hitlerov izaslanik Edmund Veesenmayer – proglasio ustašku Nezavisnu Državu Hrvatsku. Iako je Vladko Maček, predsjednik HSS-a, prethodno odlučno odbio njemačke, a možda i Kvaternikove ponude za simbolično preuzimanje vlasti, prihvatio je njihov zahtjev da nakon Kvaternikova proglašenja svojim autoritetom javno podrži uspostavu kolaboracionističke vlasti.¹³ Učinio je to, ne referirajući se nijednom riječju na uvjete pod kojima je stvorena:

Hrvatski narode! Pukovnik Slavko Kvaternik, vođa nacionalističkog pokreta u zemlji, proglasio je danas slobodnu i nezavisnu hrvatsku državu na cjelokupnom historiskom i geografskom području Hrvatske, te preuzeo vlast. Pozivam sav hrvatski narod, da se novoj vlasti pokorava, pozivam sve pristaše HSS-a, koji su na upravnim položajima, sve kotarske odbornike, obćinske načelnike i odbornike itd. da iskreno surađuju s novom narodnom vladom.¹⁴

Imajući na umu da su ustaše („nacionalistički pokret“) do tada bile marginalni akter hrvatske politike, upravo su ovom izjavom – potpuno neovisno o Mačekovim intencijama – one stekle legitimitet u hrvatskoj javnosti bez kojeg bi u suštini bile samo hrvatska inačica Zbora Dimitrija Ljotića u Srbiji.¹⁵ Budući da se svojom izjavom Maček obratio isključivo hrvatskom narodu – ignorirajući kao supredsjednik Seljačke-demokratske koalicije (dalje: SDK), koju su činile Hrvatska seljačka stranka i Samostalna demokratska stranka (dalje: SDS), činjenicu da su hrvatskim granicama na „cjelokupnom historiskom i geografskom području“ obuhvaćeni mnogobrojni žitelji koji nisu bili hrvatske narodnosti – implicitno je legalizirao, ponavljamo, neovisno o osobnim uvjerenjima, i ustašku viziju Hrvatske bez već ranije deklarirano „nepoželjnih“ Srba, Židova i Roma.¹⁶

Zagrebački nadbiskup Alojzije Stepinac također je izrazio svoju podršku stvaranju NDH nizom javnih postupaka od 11. do 16. travnja 1941., kada ga je u audijenciju primio poglavnik NDH Ante Pavelić, te do 28. travnja, kada je objavljena njegova poslanica područnom svećenstvu: „Odazovite se stoga spremno ovom mom pozivu na uzvišeni rad oko čuvanja i unapređenja NDH“.¹⁷ Uvažavajući mnogobrojne Nadbiskupove intervencije u prilog ugroženih, kao i njegove s vremenom sve učestalije javno očitovane stavove glede temeljenih ljudskih prava i ljudskog dostojanstva, Jozo Tomasevič jedan je od povjesničara Drugoga svjetskog rata u Jugoslaviji koji ipak ističe da „Stepinčeve izjave i postupci prema ustaškom režimu i genocidnim mjerama protiv Srba i SPC-a [Srpske pravoslavne crkve – *op. a.*], imaju i ozbiljnih nedostataka. (...)“¹⁸ Razmjeri mnogovrsnih zločina protiv čovječnosti u NDH bili su toliki da su pojedinačne intervencije crkvenih velikodostojnika i svećenika općenito, koliko god respektabilne, bile daleko od onog što su moralni imperativi pretpostavljali. Većeslav Vilder, jedan od vođa SDS-a, rekao je s time u vezi, kao politički emigrant u Velikoj Britaniji u emisiji BBC-a, 17. veljače 1942.: „Bog i narod daju visoka dostojanstva pojedincima da budu vođe, apostoli, branioци naroda, baš u teškim vremenima kad obični smrtnici gube glave za koju nevinu reč. Kardinali, biskupi i u najgoroj tiraniji uzimaju stanoviti imunitet koji ih štiti od progona, jer su oni pretstavnici jedne duhovne sile. Ni stotinu Pavelića ne bi moglo da ugase slobodnu reč jednom biskupu Stepincu. Ni vlas mu zato ne bi spala s glave, a zadužio bi upravo hrvatski narod za stolec.“¹⁹ Drugo, odnos Rimokatoličke crkve prema NDH bio je upravo zbog toga od 10. travnja 1941. do 15. svibnja 1945. krajnje ambivalentan.²⁰

Učinci načina njezina proglašenja bili su veliki, ali i kontradiktorni: „U času proglašenja NDH vodstvo je imalo čarobnu ideju vodilju – suverenu nacionalnu državu. Pučanstvo je NDH doživljavalo više kao emocionalnu nego kao političku činjenicu.“²¹ U proljeće 1942., kada stanovništvo više nije moglo imati iluzija o tome što ona jest, a što nije, u prepisci između političkih emigranata, integralnih Jugoslavena, Milan Marjanović je iz Rima obavještavao Jovana Banjanina i Grgu Angjelinovića u Londonu, 14. travnja 1942., o „prilikama i shvatanjima u Zagrebu“:

2. Prije sloma i prvo vreme NDH može se reći – kaže informator – skoro svi za Pavelića. Ali se brzo svet počeo

povlačiti. Pokolji; teror; prolevanje krvi uplašilo je ljude. Razbojstva i otimačine ustaša izazvale su reakciju i neprijatnost. Sada je sve, može se reći, defetistički, onako kako je bilo pred kraj Austro-Ugarske. Svet, pa i činovnički, već i otvorenije kritikuje, izražava skepsu, pravi rugalice. U uredima činovnici prave konvetikle, sabotiraju posao, izrugivaju pojedine ustašama odane kreatуре. 3. Pravih ustaša, uniformiranih, može biti oko 20.000, ali neuniformiranih, ima znatno više, mada nisu svi ni izdaleka ni sigurni niti su se upisali od vlastite inicijative. Ustaštvo ima međutim jaku podršku u omladini, naročito u znatnom delu univerzitetske omladine, iz čijih su redova dolazili mnogo puta najsvirepiji i najkrvoločniji ubice i mučitelji i trebitelji Srba i Jevreja. Redovna vojska, domobranstvo, regrutuje se prinudno i dosta je uredna, ali nema nikakvog duha mada je disciplina održavana. (...)“²²

Proglašenje NDH eksplicitno i beskompromisno osudila je ilegalna Komunistička partija Hrvatske, odnosno Komunistička partija Jugoslavije.²³ Hrvatski i jugoslavenski komunisti, dakle, nisu čekali izbijanje rata između Trećeg Reicha i SSSR-a da bi osudili okupaciju i mnogostruku segmentaciju teritorija Kraljevine Jugoslavije, a naročito proglašenje NDH kao instrumentalizaciju težnje hrvatskog naroda k slobodi i nezavisnosti. Učinili su to nasuprot masovnim očitovanjima javne potpore politici „hrvatske gospode“, najuočljivijima u Zagrebu: „Događaji u Zagrebu prilikom dolaska osvajača bit će najtamnija lžaga u tvojoj povijesti, hrvatski narode.“²⁴ Ovaj proglas važan je i zato što su njime komunisti jasnije nego obično napravili distinkciju između „srpske gospode“ i njezine odgovornosti za hegemonističku politiku u Kraljevini Jugoslaviji i srpskog naroda, istovremeno podsjećajući da su i „hrvatska gospoda“ umjela naći svojih interesa u hegemonističkoj politici „srpske gospode“.²⁵ Proglas je bio nedvosmislen i u vezi s neizbježnom odgovornošću svijetu koji kolaboriraju s okupatorima kao akteri poretka za zločine koje čine ili koje se spremaju učiniti.²⁶ Oni su već tada jasno dali do znanja da će borba protiv okupacije i kolaboracije biti i borba za drugačiju Jugoslaviju.²⁷ Dakle, Jugoslaviju su na kraju najodlučnije branili njezini komunisti koji su, inače, ubrzo nakon svojeg konstituiranja 1919. postali najveće žrtve poretka. U to vrijeme na čelu KPJ bio je faktično već od 1937. autoritativni dugogodišnji komunist, Hrvat Josip Broz Tito.

„RUSI“ U SJENIČAKU NA KORDUNU 1. SVIBNJA 1941.

Komunist i španjolski republikanski dobrovoljac, liječnik dr. Gojko Nikoliš (Sjeničak Lasinjski kod Vrginmosta, 11. kolovoza 1911. – Le Mans /Francuska/, 11. srpnja 1995.), legalno se vratio u Kraljevinu Jugoslaviju iz internacije u koncentracijskom logoru Vernet (Ariège, Francuska) u listopadu 1940., s policijskim nalogom da se nastani u svojem rodnom selu, Sjeničaku Lasinjskom, oko 60 kilometara udaljenom od Zagreba.²⁸ Zatekla ga je velika promjena u političkoj kulturi seljaka u njegovu i susjednim selima: „Španski rat, uopšte, ostavio je duboke tragove u političkom raspoloženju sela. Selo je bez poteškoća shvatilo revolucionarni, narodni karakter tog rata i istovjetnost interesa španskog naroda i naroda Jugoslavije u otporu protiv fašizma. (...) Bio sam iznenađen velikim brojem pojedinaca koji su se izdigli iznad svoje zaostale sredine i postali kadri da procjenjuju političke događaje u svijetu.“²⁹ Komunisti su kasnih 1930-ih često ilegalno djelovali u Gospodarskoj i Seljačkoj slozi, organizacijama HSS-a i Seljačkom kolu, organizaciji SDS-a. Inače, prema provjerenim podacima, u travnju 1941. u Zagrebu je bilo 480 članova KPH, u gradu Karlovcu i okolici 140, u gradu Sisku i okolici 180, a u kotarima o kojima je ovdje riječ – Vojniću 100, Slunju 80, Vrginmostu 40 i Glini 90.³⁰

Vlast Kraljevine Jugoslavije i Banovine Hrvatske, inače, jedva da se tada osjećala u svakodnevici Sjeničaka i susjednih sela: „U odluci zagrebačkog redarstvenog ravnateljstva stajalo je da u Sjeničaku imam stanovati ‘pod nadzorom vlasti’. Kakva vražja vlast u ondašnjem Sjeničaku?! Ništa osim vlasti slobode. Najbliža žandarmerijska stanica je preko šume, u Lasinji, a najbliže kotarsko načelstvo u Vrginmostu. Vlast nije u Sjeničaku imala čak ni svojih uroda, barem ne takvih čije bi se djelovanje moglo osjetiti. Tako je uostalom, bilo u većini sela Banije i Korduna.“³¹

Takav je vakuum potrajao i nakon proglašenja NDH 10. travnja 1941. Do konca travnja u selu se nije pojavio nitko u ime ustaške vlasti.³² Mukla tišina pojačavala je među seljacima osjećaj straha pa su sjeničarski komunisti odlučili da se „na neki način oglase da su oni ta snaga koja ne čeka, koja nešto smišlja i djeluje“, iako nikakvih konkretnih instrukcija s time u vezi nisu bili dobili: „Prva prilika za akciju ukazala se uoči Prvog maja. Sastanemo se i odlučimo da na vrhu Rudanjskog brda, na vidiku sa svih strana, istaknemo crvenu zastavu, a da na

mlinovima ispišemo aktuelne parole.“³³ Zastava se i zavijorila, netko joj se obradovao, netko i prestrašio, ali je učinak bio postignut. Vijorila se do podneva, kada je seoski gazda D Mitar Rudan naredio jednom mladiću da je skine, „ali je to bilo već kasno: razgovori o njoj širili su se brzinom požara. Stariji ljudi su tumačili da su to ‘Rusi’ došli da je istaknu. Nismo željeli da se suprotstavljamo takvim fantazijama.“ Ustaše se nisu oglasile ni tada, ali su vijesti o masovnim zločinima u Gudovcu 28. travnja 1941. i u nedalekom Veljunu 5./6. svibnja 1941. dopirale i do Sjeničaka, a s njima i strah većine pred neposrednom budućnošću.³⁴

Utjecaj komunista bio je dovoljno jak u sprečavanju Sjeničarca da krenu na „pokrst“, na prisilni prelazak s pravoslavne na rimokatoličku vjeroispovijest, ali ne toliko jak da ih u prvom valu otpora digne na ustanak. Sjeničarski partizanski odred stvoren je koncem srpnja i početkom kolovoza 1941. Iz mjeseca u mjesec bivao je sve brojniji i sve sposobniji utjecati na ljudske svakodnevnice u sjeničarskom kraju. Dio Sjeničaraca otišao je u isto vrijeme u susjedni partizanski odred „Katić kosa“. Ipak se oklijevalo s napadima zbog blizine sve jačih vojnih efektivna NDH i talijanske vojske, ali i zbog toga što je najbližom oružničkom postajom u Lasinji zapovijedao narednik Petar Nikolić, koji je u granicama svojih mogućnosti sprečavao ustaške pohode protiv Sjeničaraca.

SMRTNI STRAH SVIMA, SMRT I IZGON NEKIMA: BAČUGA NA BANJI U PROLJEĆE 1941.

Pajo J. Štrkalj bio je do 10. travnja 1941. učitelj u seoskoj narodnoj školi u Bačugi, selu na željezničkoj pruzi između Siska i Karlovca, nedaleko i od Gline i od Petrinje. Službovao je u selu koje je 1931. imalo 1356 stanovnika, pretežno srpske nacionalnosti.³⁵ Budući da su spomenuta kotarska središta Glina i Petrinja imala 2315, odnosno 5536 stanovnika, Bačuga je bila jedno od onih većih sela do kojih su brzo stizale brojne obznane novih, ustaških vlasti i u kratkim vremenskim rokovima imale izravne učinke u životima njegovih žitelja.³⁶

S obzirom na to da je i Pajo J. Štrkalj bio srpske narodnosti, nije mogao ostati učitelj u „novom poretku“, ali ni ostati živjeti u Bačugi pa su u jednom danu, 12. lipnja 1941., uhapšeni on i njegova supruga te šestero njihove djece, a u ime NDH oduzeta im je praktički i sva imovina. Poslije kraćeg zadržavanja u zatvoru petrinj-

skoga ustaškog stana, prebačeni su u sabirni logor Caprag pored Siska i, razmjerno vrlo brzo, iseljeni u Srbiju, kamo su stigli 15. srpnja 1941.³⁷ Prešavši u Srbiju, Štrkalj je, prema uobičajenoj proceduri, dao opširnu izjavu vlastima o svemu što je smatrao važnim registrirati o zbivanjima u NDH, bilo da je bila riječ o njemu samom ili o drugima, dakako, u slučajevima o kojima je mogao pouzdano svjedočiti. Prema Štrkalju, prvi val ustaškog terora zahvatio je Bačugu, kao i brojna druga mjesta u NDH u vrijeme Đurđevdana, 6. svibnja, srpskog pravoslavnog praznika koji je zajedno s Mitrovdanom, 8. studenoga, inače markirao godišnje cikluse u tradicionalnim zajednicama pastoralnog podrijetla, kao i u drugih naroda sa sličnim tradicijama u Jugoistočnoj Europi, uključivši i Hrvate:

Na 4 maja osvanu u mjestu Bačugi 64 naoružanih ustaša iz mjesta Petrinja, Čuntića i Prnjavora pod izlikom, da se imade obaviti pretres radi oružja i ako su vrlo dobro znali, da su svi žitelji Srbi do toga dana, koji su posjedovali oružje predali ga vlastima.

Prvo pretresa ustaše su se dobro napili samo da mogu što krvoločnije vršiti nasilja nad golorukim Srbima, te su i staro i mlado i muško i žensko, koga su god stigli izudarali kundacima tako da su više nedjelja bili nesposobni za svaki fizički rad.³⁸

Tom su prilikom ubijena, „bez ikakvih razloga“, trojica muškaraca (Teodor Grubješić, Jovan Grubješić i Đuro Vujaklija): „Jednostavno su ih uhapsili i odveli par metara više njihovih kuća i streljali na jednoj njivi.“³⁹ Međutim, bestijalno su umorili Simu Metikoša iz Petrinje, trgovačkog agenta tvornice šivaćih strojeva „Singer“, koji se tada bio zatekao u Bačugi, a kojeg su ustaše poznavale kao imućnog čovjeka: „On je toga dana bio u Grabovcu sakupljajući uplate za prodane strojeve. (...) u jednoj kući ubijali (su ga) sjekirama, glavu su mu rasjekli i mozak mu postavili na stol, a krv hvatali u jednu posudu u kojoj se voda nosi i nakon toga sve pare pokušili koje je prikupio prilikom naplate.“⁴⁰ Ustaše su se tog dana, 4. svibnja, ponajviše i htjele domoći novca i dragocjenosti. Protojereju Gligoriju Živkoviću oduzele su 1800 din., dva zlatna sata i još neke vrednije predmete. Sedmog svibnja odveden je u Glinu i ubijen trgovac Stevan Turopoljac, kojem su 4. svibnja u Bačugi oduzete 22 000 din. On se zbog toga žalio istim tim ustaškim vlastima, koje su odmah potom došle po njega.⁴¹ Štrkalj zaključuje izvještaj o ovome prvom ustaškom nasilju:

„Nakon ovog zlostavljanja, ubijanja i zvjerstva narod je bio toliko uplašen da su od toga dana svaku noć noćili po šumama, s tim što su ustaše poslije vršili pretrese, pljačke, ubistva i ostale zločine samo noću.“⁴²

Među pojedinačnim ubojstvima u Bačugi, kao i drugdje na Baniji, u prvim valovima nasilja žrtve su redovito bili imućniji i javno utjecajniji pojedinci, naročito osobe koje se među ustašama, prema predratnim iskustvima, doživljavalo kao izravne političke protivnike. Među takvima bio je mjesni pravoslavni svećenik: „Početkom lipnja odveden je iz Bačuge u Petrinju kao talac protojerej Gligorije Živković, 70 godina star, odakle je 21. lipnja kamionom prebačen, zajedno s više drugih talaca Srba, u okolicu Siska, gdje su strijeljani u nekoj šumi. Pretpostavljalo se da je protojerejevo hapšenje naredio gvardijan čuntićkog franjevačkog samostana, koji je bio i lokalni ustaški funkcioner.“⁴³

Gligorije Živković nije imao sreće – poput Paje J. Štrkalja – prijeći iz jednog okupacijskog poretka u drugi, iz NDH u Srbiju. Inače, u okupiranoj Srbiji od Štrkalja se tražilo, kao i od svih prognanika i/ili iseljenika iz NDH, da u granicama mogućnosti dokaže svoje iskaze. Kako on nije imao nikakvih fotografija, plakata ili oglasa kojima bi mogao dokumentirati svoje navode, jednostavno je zaključio: „(...) najbolji su oglasi i dokazi izjave na javnim zborovima vođa, poglavnika i doglavnika.“⁴⁴

VOJSKOVOĐIN POST SCRIPTUM: „HRVATSKI SE NAROD ZGRAŽAO...“

Doista, „(u) NDH, kao državi jedne nacije Srbi, zajedno sa Židovima i Romima, bili su stavljeni van zakona. Isključivanje je započelo prvoga dana postojanja nove države, kad je Slavko Kvaternik Srbe, Židove i Rome isključio iz službe u oružanim snagama NDH.“⁴⁵ Osmogodišnja Glinjanka Dušanka Đukić izbačena je tako zajedno s drugom djecom srpske narodnosti iz pučke škole u Glini početkom svibnja 1941.:

Sećam se da je to bilo negde početkom maja, oko 5., kada sam došla u školu samo što je počeo čas, iz (...) knjiga su nam cepali gde je bila od kralja [Petra II. Karađorđevića – *op. a.*] slika i taj dan nije dugo bilo u učionicu su ušle ustaše i nešto sa njom razgovarali i po izlasku strogo su joj nešto naredili da odmah[h] postupi po naredbi njihovoj. Ostao je jedan ustaša u učionici, učiteljica je odmah[h] počela da čita sve srpsku decu i rekla nam da uzmemo svoje sve stvari i možemo ići kući i da više ne-

mamo prava dolaziti u školu. Ustaša kad je izlazio iz učionice podigao je ruku uvis i rekao je za Pavelića i hrvatski dom spremni i posle pozdrava je odmah izišao napolje. Učiteljica je tako morala i da uradi kako su joj naredili ustaški čelnici u Glini. Kada smo mi srpska deca pošla, ona je zaplakala i rekla nam da ona nije ništa kriva nego je naredba od Vidakovića, Puka, i stoga momenta smo morali izaći napolje.⁴⁶

Od travnja do 27. prosinca 1941., „kada je vlada naredila nacionalizaciju bez odštete imovine svih osoba, bez obzira jesu li uhvaćeni, je li im suđeno ili su još na slobodi“, obznanjena je jedva pregledna masa zakonskih i podzakonskih akata koji su bili pravni okvir za „konačna rješenja“ srpskog, židovskog i romskog „pitanja“ u NDH. Pritom je suštinski važno imati na umu aspekt koji se redovito previđa, a koji je bitan u pristupu istraživanjima ustaškog nasilja: „Kako bi provodili genocidne mjere protiv Srba i Židova ustaše su uveli drakonske mjere tako široke primjene, da su i sami Hrvati bili njihove žrtve. Hrvati zapravo nikad u svojoj povijesti nisu bili izloženi takvoj legaliziranoj administrativnoj, policijskoj i sudskoj brutalnosti i zlostavljanju kao za vrijeme ustaškog režima. Uz to, svi opći zakoni preuzeti od stare Jugoslavije promijenjeni su i postali neizmjereno strožima nego što su prije bili.“⁴⁷ Drugim riječima, ako su Srbi, Židovi i Romi u NDH već od travnja 1941. zakonski bili osuđeni na nestanak, Hrvati u NDH bili su zakonski osuđeni najmanje na strah od drastičnih posljedica u slučaju bilo kakva očitovanja nesuglasja s ustaškim, odnosno endehaškim intencijama i praksom. Još nešto. Dekretom od 29. travnja 1941. praktički je ozakonjeno skrbništvo Ustaškog pokreta nad NDH: „U područjima u kojima je državna vlast već bila formirana, stranačke organizacije trebale su imati pravo nadzirati (i očit kontrolirati) državnu vlast, a u područjima u kojima ona još nije bila formirana, trebale su je organizirati. Gdje su okolnosti to opravdavale – (...) – područne ili lokalne ustaške organizacije imale su ovlasti samostalno poduzeti korake u skladu s ustaškim načelima, bez prethodnog informiranja središnje vlasti.“⁴⁸ Ovim dekretom bilo je legalizirano ono što se nakon 10. travnja 1941. posvuda u NDH inače radilo kako bi se ustrojile ustaška vlast i moć u funkciji strateških ciljeva ustaške politike, bilo u globalnom nacističko-fašističkom kontekstu, bilo u smislu ustaških programskih intencija. Njihova je zadaća bila raditi upravo to što su radili od dana proglašenja NDH, iako su se i oni sami i

njihovi nadređeni učestalo trudili dokazati suprotno.

Žrtve takvih svjesno konstruiranih fikcija bili su i brojni Hrvati koji su se zgražali nad zločinima „divljih ustaša“ u uvjerenju da ih treba razlikovati od onih koji inkarniraju smisao ustaške Hrvatske. Nikola Adžija, lokalni funkcioner HSS-a iz Drniša, bio je u kolovožu 1941. u selu Hrastovica, nedaleko od Bačuge, te 3. rujna zapisao razgovor s dvojicom seoskih ustaša koji su pijani došli njegovu šogoru, koji je inače pravio i prodavao vino i rakiju:

U takvu razgovoru potla trećeg čokana i oni su razvezali jezik, te se počeli hvaliti kako su oni zakon i da pred njima ni vel[iki] župan nije ništa. Oni da su Sud, Kotar i Županija.

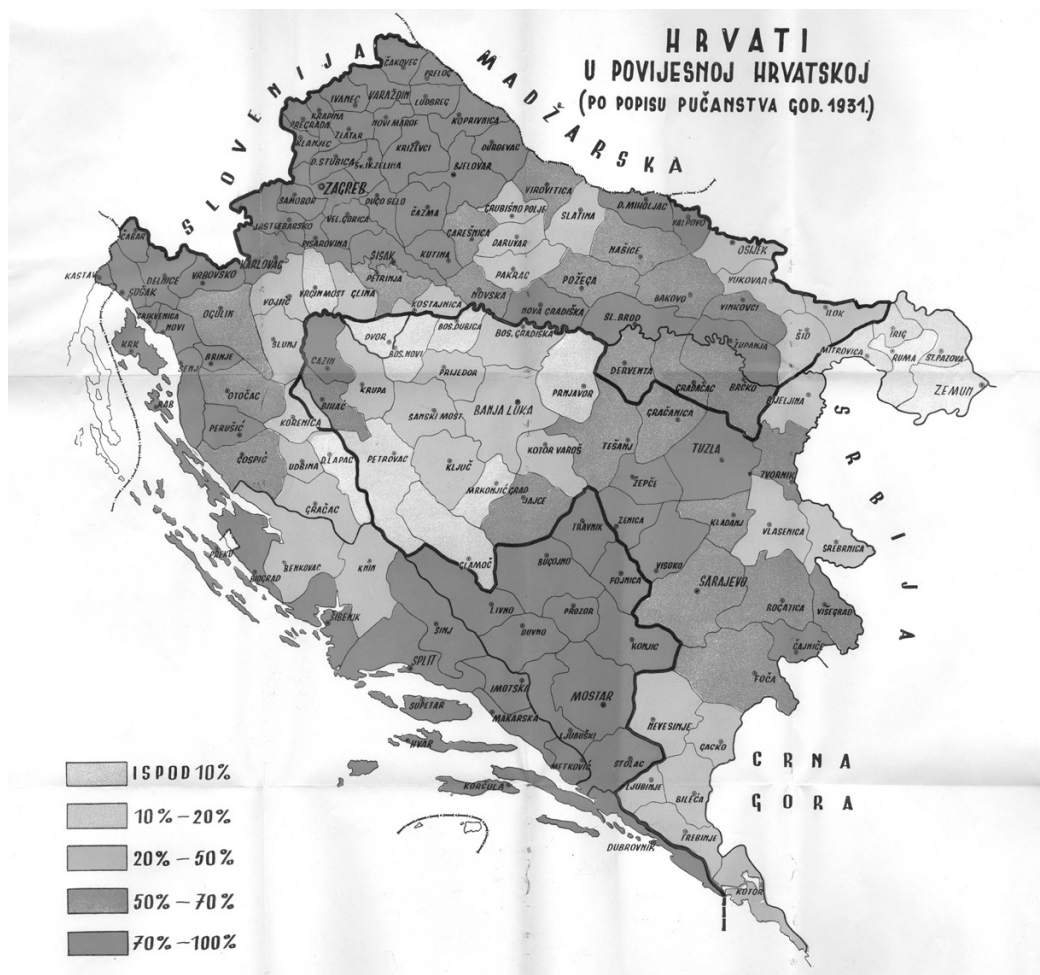
„Da ne odgovaramo nikome, možemo ubiti koga hoćemo!“

Na to sam ih upozorio da oni krivo shvaćaju svoju dužnost i tim neshvaćanjem štetuju stvari. Jedan od njih stade se hvaliti kako je preko 100 zaklao i da je to sasvim jednostavno. Ti vragovi [Srbi – *op. a.*] se drže junački, mirno stoje i gledaju, bez straha da će doći na njih red.

U ovom razgovoru čuo sam mnogo stvari koje ne mogu staviti u dnevnik, od kojih ti se koža ježi.⁴⁹

Htijući ili ne htijući, ovakve su situacije ljude činile suodgovornima za zločine o kojima su bili obaviješteni ili kojima su nazočili, praktički bez šanse da se zločinima suprotstave a da i sami ne postanu žrtve zločina, osim da se opredijele za otpor ustaškoj Hrvatskoj, što su prije ili kasnije mnogi i učinili sa sviješću da se time i na njih protežu represivni dekreti, kao i mnoštvo drugih ustaških represivnih mjera, propisanih ili nepropisanih.

Međutim, javno dostupnih dokumenata, koji su najavljivali što će se dogoditi kada ustaše dođu na vlast, bilo je dosta i prije nacističko-fašističke okupacije Kraljevine Jugoslavije i proglašenja NDH. Objavljivao ih je i dr. Mladen Lorković (Zagreb, 1. ožujka 1909. – Lepoglava, kraj travnja 1945.), jedan od najobrazovanijih utemeljitelja ustaškog pokreta. Kao pravaški omladinac emigrirao je iz zemlje nakon proglašenja Šestosiječanjske diktature kralja Aleksandra I. Karađorđevića, a vratio se legalno 1939. kao amnestirani pripadnik ustaškog pokreta. Politički se ubrzo aktivirao kao žestoki protivnik sporazuma između Dragiše Cvetkovića i Vladka Mačeka od 26. kolovoza 1939., kojim je u unitarnoj Kraljevini Jugoslaviji – utemeljenoj na Oktobranom ustavu od 1. rujna 1931. – proglašena autonomna Banovina Hrvatska.⁵⁰ Njegova

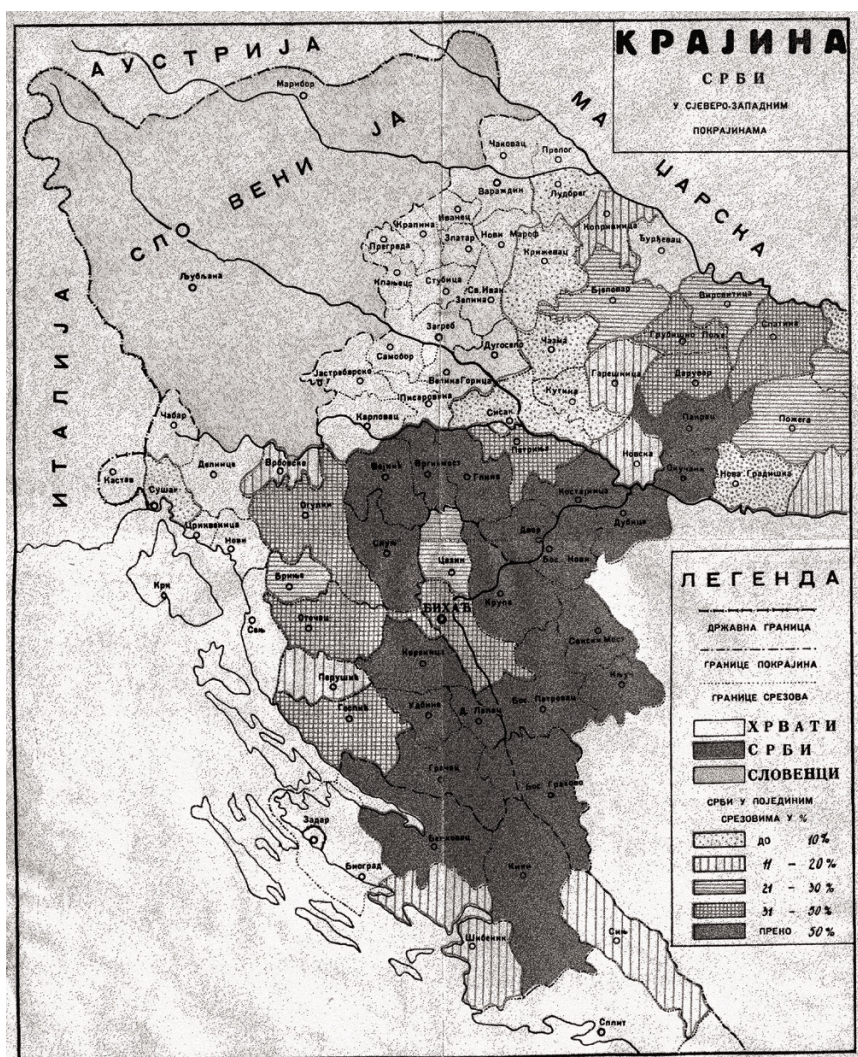
Karta 1.: „Hrvati u povijesnoj Hrvatskoj (po popisu pučanstva god[ine] 1931.“
(Mladen Lorković, *Narod i zemlja Hrvata*, Zagreb 1939.)

knjiga *Narod i zemlja Hrvata*, objavljena u izdanju zagrebačke Matice hrvatske 1939., dobila je odmah nakon izlaska iz tiska programski status na hrvatskoj krajnjoj desnici kao kapitalni argument protiv stvaranja Banovine Hrvatske, ali i kao kapitalni argument za Hrvatsku od rijeke Sutle i Kupe na hrvatsko-slovenskoj granici do rijeke Drine na bosansko-srpskoj granici te do Zemuna naspram Beograda i do Boke kotorske, odnosno Crnogorskog primorja. Crveno obojen kartografski prilog u knjizi *Hrvati u povijesnoj Hrvatskoj*, međutim, bio je važan i zato što je zorno predočavao da Lorkovićeva „povijesna Hrvatska“ ima „srpsko srce“. Lorkovićeva „zemlja Hrvata“ reducirana je talijanskim i mađarskim aneksijama duž hrvatske obale Jadranskog mora i u Podravini 1941. na NDH pa je srpski udio u njezinu stanovništvu postao još veći. Njezino su stanovništvo 1941. prema vjeroispovijesti činili: rimokatolici 2 993 335 (52,93 %), pravoslavni 1 809 613 (31,99 %), muslimani 772 794 (12,78

%), evangelići 59 281 (1,05 %), Židovi 32 372 (0,57 %), odnosno ukupno 5 655 750.⁵¹

Mnoštvo kotareva usred takve Hrvatske, koju su, prema autoru, većinski činili Hrvati katolici i muslimani (koji su ustaškim dekretom kolektivno proglašeni Hrvatima), imalo je postotno različite većine stanovništva srpske narodnosti.⁵² Među njima najbliži Zagrebu bili su kotari Banije i Korduna, predjeli koji su do 1881. bili u sastavu Hrvatske vojne krajine, a na prvome mjestu Glina i Vrginmost, koji su u Vojnoj krajini činili Prvu bansku pukovniciju.⁵³

Godinu i pol nakon objavljivanja knjige *Narod i zemlja Hrvata*, 9. lipnja 1941., Lorković je postao ministar vanjskih poslova NDH, a jedna od prvih njegovih izjava – objavljena u dnevniku *Hrvatski narod* na srpski praznik Vidovdan, 28. lipnja – bila je: „Hrvatski se narod mora očistiti od svih elemenata, koji su za taj narod nesreća, koji su tome narodu tuđi i strani, koji u tom naro-

*Karta 2.: „Krajina. Srbi u sjevero-zapadnim pokrajinama“
(Krajina. Srbi u našim sjevero-zapadnim pokrajinama, Zagreb 1939.)*

du rastvaraju njegove zdrave snage, koji su taj narod kroz desetljeća i stoljeća gurali iz jednog zla u drugo. To su naši Srbi i naši Židovi.“⁵⁴

Tri godine kasnije, ljeti 1944., Mladen Lorković, ustaški ministar vanjskih poslova od 9. lipnja 1941. do 23. travnja 1943. te od 29. travnja 1944. do 5. svibnja 1944. i ministar unutarnjih poslova od 11. listopada 1943. do 30. kolovoza 1944., završio je svoju karijeru kao urotnik protiv Poglavnika i akter politike koja je htjela sačuvati NDH nakon kraja rata, rasterećenu posljedica „radikalnog ustaštva“: „(...) Lorković je bio sit totalnog rata, grubog fanatizma i izvanrednih mjera kojima se ne nazire kraj. (...) Ali, uza sve to, Lorković je bio opčinjen snagom ustaške utopije o samostalnoj hrvatskoj državi.“⁵⁵ Ubijen je kao ustaški uznik, vjerojatno u noći 30. travnja 1945. u Lepoglavi: „Nakon sloma

NDH mjesne su vlasti izvršile uviđaj. (...) U jednoj ćeliji također su pronađena dva iznakažena tijela, prema indicijama to su bili Lorković i Vokić.⁵⁶

„Drugi čovjek“ u NDH do 5. listopada 1942., Slavko Kvaternik (Komorske Moravice, 25. kolovoza 1878. – Zagreb, 13. lipnja 1947.), napisao je u svojim zatvorskim sjećanjima 1946./1947. u Zagrebu, iščekujući podizanje optužnice: „Progoni Srba uslijedili su protiv volje cijeloga hrvatskog naroda, oni su djelo psihopata, (...) Hrvatski se narod zgražao, bio je do skrajnosti ogročen tim progonima. On u svojoj prirodjenoj dobroćudnosti i s vječnom težnjom za pravicom, nije razumio, a ni shvaćao, što se to događa u njegovoj domovini. Baš su progoni Srba bili uzrok da je hrvatski narod u svojoj golemoj većini okrenuo leđa Paveliću i pasivnom rezistencijom primao i provodjao odluke i zakone vlasti.“⁵⁷

Kako god bilo, „konačno rješenje srpskog pitanja u Hrvatskoj“ traumatiziralo je i preživjele žrtve, one u čije je ime ono trebalo biti riješeno, ali i njihove krvnike, kao što su to bili i Slavko Kvaternik i Mladen Lorković.

GLINSKI INFERNO 12./13. SVIBNJA 1941.: DAVNA OPSESIJA MIRKA PUKA

Mjesto Glina bilo je daleko najjači urbani nukleus u čitavu glinsko-vrginmošćanskom kraju. Hrvati i Srbi bili su u njoj u to doba statistički gotovo izjednačeni. Od dvije tisuće i tristo petnaest Glinjana, 1144 bili su rimokatolici, a 1106 pravoslavni; u njoj su živjeli i evangelići (7), muslimani (12), židovi (37) i ostali (9). Usporedbe radi, u obližnjoj Petrinji, od pet tisuća petsto trideset i šest Petrinjaca, 4462 bili su rimokatolici, 962 pravoslavni, 8 evangelići, 21 muslimani, 14 židovi i 69 ostali.⁵⁸ Politička polarizacija bila je također velika, kako među samim Hrvatima tako i među samim Srbima, ali i između Hrvata i Srba kao kolektiviteta, kada je riječ o desnom političkom spektru.⁵⁹ Iznimku su donekle činili lokalni građanski akteri HSS-a i SDS-a, tim više što su HSS i SDS od 1927. na lokalnoj, hrvatskoj i jugoslavenskoj razini bili u SDK-u. Kada je o hrvatsko-srpskim odnosima riječ, bezrezervnu iznimku činili su članovi KPH/KPJ, koji su i u glinskom kraju bili pripadnici obiju nacionalnosti.

Royalistički su četnici u Glini nakon 1936., kada je inače bio zabranjen rad većine četničkih udruženja u Savskoj banovini, bili marginalan fenomen, ali su nakon 1935. počeli jačati i ustaše i komunisti, a nakon 1939. različiti srpski protivnici proglašenja Banovine Hrvatske.⁶⁰ Iako su vlasti Banovine Hrvatske nastojale potiskivati utjecaj i jednih i drugih u glinskom kotaru, nisu u tome mogle imati većeg uspjeha jer su se i ustaše i komunisti, djelujući ilegalno i kapilarno, prilagođavali vrlo različitim uvjetima.

Jezgru glinskih ustaša činili su odvjetnici, liječnici i mjesni obrtnici, a ostali su većim dijelom bili „deklasirani“ pripadnici svih slojeva stanovništva, uključujući seljaštvo. Dvije su ključne osobe bile među njima, istovremeno najbliži i najpovjerljiviji suradnici, a bile su to osobe koje su nakon 10. travnja 1941. inkarnirale i/ili držale otvorenom komunikaciju od najviših razina ustaške vlasti do lokalnih razina na Baniji i Kordunu, odnosno u novoutemeljenoj Velikoj župi Gora. Prva je bio dugogodišnji glinski odvjetnik dr. Mirko Puk (Valpovo, 24. lipnja 1884. – ?, 1945.), jedini pripadnik inici-

jalne ustaške jezgre koji nije emigrirao iz Kraljevine Jugoslavije te koji je u prvoj ustaškoj Vladi bio ministar pravosuđa i bogoštovlja (16. travnja 1941. – 10. listopada 1942.).⁶¹ Namjestivši se u Zagrebu nakon 16. travnja 1941., pojačao je intenzitet svojeg djelovanja na Baniji i Kordunu, naročito u kotarima Glina i Vrginmost. Druga je osoba bio sudac Kotarskog suda u Glini do 1935., kada je nečasno otpušten iz službe, dr. Mirko Jerec (Zagreb, 8. rujna 1897. – Švicarska /sanatorij/, ? ožujka 1943.): „Jedna je od glavnih veza ustaškoga domovinskog vodstva (M. Budaka i S. Kvaternika) s hrvatskim krajevima; kao izaslanik ustaškog vodstva prenosi poruke i propagandni materijal, osniva organizacije i prima prisegu mnogih ustaša. Uoči propasti Kraljevine Jugoslavije izabran je u Hrvatski ustaški nadzor, a nakon proglašenja NDH postavljen je 11. V. 1941. za pročelnika Hrvatskog ustaškog nadzornog stožera u Zagrebu. Radi na organiziranju ustaškog stožera u Zagrebu te na uspostavi ustaške i civilne vlasti u glinskom kraju. U srpnju 1941. imenovan je velikim županom Velike župe Gora sa sjedištem u Petrinji, te je bio svečano ustoličen kao prvi veliki župan u NDH. (...)“⁶² Zakleti ustaša bio je dr. Juraj Rebok, ravnatelj glinske bolnice itd.:

(...), ustaški pokret u Glini bio je gotovo dvostruko jači nego što se dosad smatralo, pritom mnogo jači od petrinjske i sisačke organizacije, i drugo, zahvaljujući dr. Puku i njegovim vezama sa emigracijom u inozemstvu, pripadnici ustaškog pokreta na glinskom području bili su naoružani i prije napada Hitlerove Njemačke na Kraljevinu Jugoslaviju. Danas znamo da je oružje za ustaške organizacije u Glini, Petrinji i Sisku najvećim dijelom stizalo iz Podravine, otkud je navodno ilegalnim putem ubačeno preko mađarske granice, dok je jedan manji dio nabavljen iz Italije, preko Zadra. (...) Jedno takvo sklonište [oružja – *op. a.*] bilo je smješteno u glinskoj bolnici kod dr. Reboka, koji je bio ravnatelj bolnice i zakleti ustaša. (...) Sve do proglašenja NDH 10. travnja 1941., ustaški pokret na području kotara Glina imao je svoje organizacije u 16 sela: u Glini sa 19 članova, Maji sa 14 članova, Bučici sa 11, Prekopi 8, Slatini sa 7, Jukincu sa 5, Viduševcu sa 4, Joševici sa 4, Kihalcu sa 3, Taborištu sa 3, Donjem Degoju sa 2, Glinskom Novom Selu sa 2, Šatornji sa 1, Svrčići sa 1 i Selištu sa jednim članom ustaške organizacije. Prema podacima iz originalnog spiska ustaškog logora za kotar Glinu, potpisanog po logorniku Tiljak Mati, ustaška organizacija na kotaru Glina brojila je 84 člana, koji su položili zakletvu prije 10. travnja 1941.⁶³

Jezgra glinskih komunista bila je mnogo manje socijalno homogena. Činili su je nerijetko ljudi koji su u Glini bili manje ili više u prolazu, krećući se za poslom ili radnim mjestom. Međutim, među njima bili su razmjerno brojni politički osviješteni ljudi seljačkog podrijetla, koji su u međuvremenu dijelom bili otišli studirati ili dobili posao kao namještenici. U Travanjskom su ratu nerijetko bili mobilizirani, što nije bio slučaj s ustašama koje su spremno preuzele vlast u Glini praktički isti dan kada je u Zagrebu proglašena NDH.⁶⁴

Iako je više glinskih ustaša odmah imenovano na utjecajna mjesta izvan Gline, većina ih je i dalje aktivno djelovala u Glini, opsjednuta potrebom za obračunima sa svojim političkim protivnicima. Među prvim na popisu bili su i glinski komunisti obiju narodnosti, koji su uhapšeni na pravoslavni Uskrs, 20. travnja 1941., i upućeni u tek otvoren koprivnički koncentracijski logor Danica.⁶⁵ Nisu bili jedini koji su otpremljeni u Danicu. Neki su završili život u tom logoru, neki u nekom drugom, a neki su pušteni te su kasnije izgubili život ili su, pak, preživjeli rat. Od pravoslavnog Uskrsa do pravoslavnog Đurđevdana, 6. svibnja, zatočeni su i/ili ubijeni brojni pojedinci kojima su ustaše vjerojatno najčešće bile presudile već prije 10. travnja 1941.⁶⁶

Koji su sve ljudi s područja kotareva Glina i Vrginmost okončali svoj život u Jadovnom, kompleksu ustaških stratišta na Velebitu, u osnovi je istražio dr. Đuro Zatezalo, ali je potrebna verifikacija njegovih podataka.⁶⁷ Isto se može reći za jasenovačke žrtve, kao i za brojne druge Glinjane koji su život izgubili u mjestima gdje su živjeli ili u blizini tih mjesta, odnosno negdje na području kotareva Glina i Vrginmost. Mnogi su ljudi stradali kao pojedinci, u situacijama koje je i danas teško tipologizirati, ali ih je većina stradala u masovnim zločinima na području kotareva Glina i Vrginmost.

Žrtve prvog masovnog zločina bili su svi muški stanovnici Gline stariji od 15 godina. U jednoj noći ubijeno je na različite načine 388 ljudi, prema popisu koji se nikada neće moći zaključiti jer su među pogubljenima bili i ljudi koji su se manje ili više slučajno zatekli u Glini.⁶⁸ Obitelji stradalih, koje su i materijalno bile uništene, dijelom su odmah saznale ili shvatile što se s njihovima dogodilo, ali ih je bilo i takvih koje su ustaše uspjele obmanuti pa su sve do 1944. živjeli u uvjerenju da su njihovi živi, negdje na radu u Njemačkoj i sl.⁶⁹ Glina je jedini grad u NDH u kojem su jedva mjesec dana nakon njezina proglašenja kolektivno umoreni svi odrasli muški stanovnici srpske nacionalnosti.

Masovnom zločinu prethodio je jedan pojedinačan koji je bio posebno svirep i koji je uzбудio cijeli grad. Devetog svibnja bio je uhapšen Rade Ratković, općinski bilježnik. Uhitile su ga glinske ustaše, Šime Naglič i Nikola Lipak Čuklje, cijelu noć strahovito mučile te sljedećeg jutra ubile, ostavivši ga mrtvog u kaljuži, razderane odjeće.⁷⁰ Obitelj ga je prenijela kući i sahranila 11. svibnja na glinskom pravoslavnom groblju. Mnogi su Glinjani došli na sahranu, pod dojmom smrti koja ih je prestravila, ali je postolar Jašo Jakšić, opraštajući se od Ratkovića, izustio potpuno neočekivane riječi u kataklizmičkom raspoloženju među glinskim Srbima: „Rade brate, mi ćemo tvoju smrt osvetiti.“⁷¹ Kata i njezina kći Dušanka Đukić (rođ. 1933.) bile su na Ratkovićevoj sahrani sa suprugom/ocem Stankom te četvrt stoljeća kasnije zapisale verziju koja nameće potrebu pomne rekonstrukcije svih detalja u vezi s Ratkovićevim sprovodom:

Kada smo mi stigli, na groblju je već bilo puno naroda, a bilo je dosta i ustaša i sve su bile pod oružjem. Kada su zakopali Ratkovića iz te gomile naroda neko je zovnuo jednog čovaka i rekao: „Ajde, Šuho, sada je tvoj red da ti nešto kažeš.“ I zaista, iz te gomile naroda iziđe jedan čovek. Stao je pored groba, izvadio iz nedara jedan mali barjak, on je bio jako crven i stavio [ga] na grob Ratkovića i počeo je nešto žustro i jako govoriti kod groba i na kraju je rekao: „Rade, veliki naš prijatelju, ti sada u miru večnom počivaj, a nas takvi kao što si ti bio ima još, tako da ćemo te mi osvetiti. Ne samo tebe nego i sve ostale koji su svoj život dali za ovo naše što nam je ostalo. Rade, ako ja ne uspem u toj osveti, možda će ostali, koji sve ovo prežive, ovaj nezaboravni dan tvoga stradanja i ubistva. A možda će se nastaviti ovako nešto i na ostale Srbe kao što su s tobom radili.“ Posle njegovih reči završnih njih nekoliko je zapevalo jednu pesmu, i to ovu: „Na grobu rekla jeste kuma Dora, da je crven lajbek moj.“ Posle pesme ustaše su odmah tu grupu počele opkoljavati i povelili [su] ih sa njima. Iz te uhvaćene grupe jedan čovek se okrete prema narodu i jako je viknuo da bi ga svi dobro čuli: „Ne bojte se, Srbi, neće moći sve da nas unište i pobiju ili pokolju. Svi Srbi znajte da ćemo mi crveni pobediti i sve takve uništiti. Ja mislim da nećemo dugo čekati. Svi koji budete ostali u životu, setite se ovih reči kod groba Ratkovića, koje sam vam rekao“.⁷²

Hapšenja glinskih Srba počela su iste noći, oko 1 sat nakon ponoći.⁷³ Dušankina oca Stanka uhapsio je susjed, inače ustaša, Prpić, u pratnji više drugih nepoznatih ustaša, od kojih je jedan upozorio: „Stanko, nemoj

slučajno da nešto pokušavaš da bi bežao jer imamo naredbu [Nikice] Vidakovića i [Mirka] Puka da odmah pucamo na licu mesta i ubijemo svakog ko bi nešto pokušao.“⁷⁴ Iako su glinske ustaše dva dana kasnije, nakon 13. svibnja, uvjeravale izbezumljene obitelji da su njihovi muškarci odvedeni „na neko veće saslušanje i važnije od ovoga saslušanja u Glini“, Dušankina majka Kata vrlo je brzo nakon njihova odvođenja saznala istinu od svoje prijateljice Bare, Hrvatice iz susjedstva: „Kato, danas kad sam čistila i spremala Ustaški dom, čula sam gde njih dvojica razgovaraju i pitaju jedan drugoga gde je noćas koji bio (...) on mu odgovori da su noćas od 1 sat po ponoći odvozili sve naše Glinjane u Prekopu, kod Ađera [Hadžera – *op. a.*] i tamo ih, onako vezane, sve poubijali i bacali jednog preko drugog i bacili su po njima na kraju kreča (...) i da je jedan uspeo iz glinske grupe još u vožnji da im pobegne (...)“⁷⁵ Kata se nije ustručavala izravno pitati glinskog ustaškog tabornika, kojeg je, dakako, godinama odlično poznavala kao rođena Glinjanka i, što je važnije, susjeda u istoj Karlovačkoj ulici u Glini: „Nikice, kad misliš da nam ti i Puk vratite sa tog vašeg saslušanja naše ljude svojim kućama i njihov[im] obiteljim[a]? Valjda ste već završili to vaše saslušanje.“ Vidaković se samo nasmijao i odgovorio je majki: „Đukička, kad bude došao vaš crni petak, onda će vaši ljudi doći po vas da budete sa decom svi skupa. (...)“⁷⁶ Ovo jedinstveno svjedočanstvo otkriva svu dubinu tragedije u malom gradu u kojem su se svi međusobno poznavali te koji su se, neovisno o tome u kakvim su međusobnim odnosima mogli biti prije 10. travnja 1941., preko noći pretvorili u žrtve i krvnike.

Masovni zločin kojemu su žrtve bili glinski građani muškarci srpske narodnosti planirao se na relaciji Glina – Petrinja – Zagreb, a poznati su detalji u vezi s operativnim pripremama zločina u Glini 9., 10. i 11. svibnja 1941.⁷⁷

Nikola (Nikica) Samardžija (Glina, 16. lipnja 1908. – Beograd, 19. rujna 1969.), glinski postolar i nogometaš, bio je taj jedini koji je uspio pobjeći sa stratišta: „U pucnjavi i potjeri koja je ubrzo uslijedila pogođen je u ruku i nogu, no ipak se skrivao i još dugo bježao, iscrpljen i ranjen, a narednih dana domogao se Majskih Poljana, gdje su mu Marica Tovarloža i Đuka Zlonoga pružili pomoć i utočište. Ustaše su mu bile na tragu, pa je prijetila opasnost da bude otkriven, zbog čega bježi na Kordun i odlazi svome tastu Janku Crevaru, kotar Vrginmost, gdje se skrivao naredna dva mjeseca. Ali kad su Janka, kao i mnoge druge Kordunaše, ustaše obmanule pozivom da prijeđe na katoličku vjeru i odvele na tobožnji ‘pokrst’ u

Glinu iz koje se nije vratio, Nikica je došao do uvjerenja da se više neće moći skrivati. Uz pomoć svog šogora, glinskog stolara Miroslava ‘Frica’ Štimca, nabavio je propusnicu za Beograd, koja je glasila na ime izvjesnog Nikole Somera, rodom iz Zemuna. Prilikom putovanja bio je u stalnoj opasnosti da bude otkriven i prepoznat od glinskih ustaša, ali ipak je sretno prošao.“⁷⁸ U svojoj obje-renoj izjavi, danoj u Glini 15. lipnja 1945., Samardžija ništa nije rekao o tome kako je uspio prijeći iz Majskih Poljana kod Gline u Čemernicu kod Vrginmosta i kako je iz Čemernice uspio dogovoriti u Glini, uz pomoć glinskih Hrvata spomenutog Štimca, koji je bio oženjen Nikičinom sestrom Milenom, i Miće Kovačevića, propusnicu za Beograd.⁷⁹ Velika je hrabrost bila putovati vlakom u Beograd jer je to bilo najmanje do Siska krajnje opasno, tim opasnije što je kao popularni nogometaš bio poznat i izvan Gline. Što god sve bila istina, ne bi se bio mogao spasiti bez pomoći glinskih Hrvata.

Samardžijin iskaz važan je i zato što svjedoči da ni on ni njegovo glinsko društvo uoči zločina nisu imali osjećaj za to što bi se moglo dogoditi: „10. V. 1941. god. ja sam se na večer nalazio kod Štule u gostioni i kada se je ista zatvorila ja sam se razišao sa svima ostalima i otišao kući. Putem sam kao patrolu sreo Zibar Nikolu i Milana Novaka koji su me ustavili a imali su puške u rukama. Kako su me ustavili upitali tko ide i kada sam se javio pustili su me da idem kući i o ničemu nismo razgovarali. Oko pola jedan u noći zalupao je netko na vrata i ja sam ništa ne sluteći otvorio vrata. (...)“⁸⁰

Uhapšeni su bili zatvoreni u glinski sudski zatvor – samo u Samardžijinoj ćeliji bila su zatočena stotinu i četrice – i ubrzo nakon toga počela je „identifikacija“: „(...) počeli su da zovu da izlazimo, jedan po jedan van. Ne sjećam se koji je od nas prvi izašao van ali znam kako je god koji izašao van postavili su mu ustaše pitanje, što je, tj. po zanimanju. Kako je koji odgovarao tako su ustaše prema vlastitom nahođenju tukli nekoga više nekoga manje. To sam ja sve slušao iza vrata pred kojima se to odigravalo. (...) do krvi i najviše tučeni su Vujatović Mića i Macakanja, čije ime ne znam ali znam da su bili lugari iz Gline.“⁸¹

Zatočeni su u noći, 12./13. svibnja, prevezeni kamionima, koji su bili prekriveni ceradama, iz zatvora u Glini do lokacije u blizu Gline, nedaleko od Prekopskog mosta preko istoimene rijeke Gline: „(...) načinio sam od male jamice na ceradi malo veću i vidjeo sam da idemo prema Prekopi (...)“⁸² Grobnicu na spomenutoj lokaciji, veličine 40 x 12 m, te osiguranje ceste, kao i čitav niz drugih poslova koje je trebalo obaviti da bi se počinio

takav zločin, obavljali su najvećim dijelom domaći ljudi, koji su tek manjim dijelom bili ustaše. Ovim masovnim zločinom, izvedenim bez ikakva povoda koji bi mu mogao biti javno opravdanje, i to na način koji je mnoštvo Glinjana hrvatske narodnosti, koji ništa nisu imali s ustašama, pretvorio u svojevrzne suučesnike zločina kao stražare, sprovodnike uhićenih i sl., Glina je za jednu noć stubokom promijenila svoju urbanu fizionomiju. Nestanak glinskih građana srpske narodnosti produbio je političku polarizaciju među sljedbenicima i protivnicima NDH.

Međutim, ustašama nije bilo dovoljno etnički „očistiti“ grad i prisvojiti njihovu imovinu. Iskoristivši očajničke napore glinskog katoličkog župnika Franca Žužeka – Slovenca, čovjeka koji je kao politički emigrant prešao iz Kraljevine Italije u Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca te dobio namještenje u Glini 1927. – da pomogne koliko može životno ugroženim Srbima Gline i okolice, postao je u istome mjesecu ključni lokalni akter konverzija pravoslavnih na rimokatoličanstvo, počevši s udovicama i djecom glinskih građana. Nada da se konverzijom, „pokrstom“, kako su to ustaše podrugljivo nazivale, može spasiti živote i osigurati budućnost u NDH, dobila je u glinskom kraju baš zbog svoje ucjenjivačke naravi – „pokrst“ ili smrt – epidemijske razmjere. Osobni integritet župnika Žužeka tome je dao i minimalnu dimenziju humanosti.⁸³ Budući da ustašama uopće nije odgovaralo da konverzije imaju razmjere koje će Srbima omogućiti opstanak u tom predjelu između Zrinske i Petrove gore, odlučile su ih upotrijebiti kao varku za masovno sabiranje ljudi koje će potom sabrane pobiti.

Kapilarno ustaško nasilje, koje je započelo desetak dana nakon proglašenja NDH u Zagrebu i koje je bilo individualno i rjeđe skupno usmjereno prije svega prema svima koji su simbolizirali vlast i moć u Kraljevini Jugoslaviji, ali i općenito prema imućnijim građanima srpske narodnosti, kulminiralo je u vrijeme pravoslavnog Đurđevdana, 6. svibnja, na raznim stranama obaju kotareva, u slučaju kotara Vrginmost s težištem na njegovu južnom dijelu, oko termalnog lječilišta Topusko. Iako u ovom članku nije podrobnije bilo riječi o uhićenjima, zatvaranjima u zatvore i koncentracijske logore raznih tipova, transferima i egzekucijama (Glina, Petrinja, Danica u Koprivnici, Sisak Caprag, Gospić i Jadovno, Jasenovac itd.), oni su bili manjeg ili većeg opsega i nisu prestali u čitavu razdoblju o kojem je ovdje riječ. Seljačke mase na području obaju kotareva bile su nejednako pogođene praktičnim učincima ustaške politike, ali se može ustvrditi da su izloženija nasilju bila sela duž

željezničke pruge Sisak – Petrinja – Glina – Vrginmost – Vojnić – Karlovac, koja inače većim dijelom svoje trase dijeli pokupski dio Banije i Korduna od gorskog, Zrinske gore, odnosno Šamarice na glinskoj strani i Petrove gore na vrginmošćanskoj, zatim etnički miješana sela između Kupe i spomenute željezničke pruge te duž državne ceste od Gline preko Zrinske gore prema Dvoru na Uni, odnosno Pounju itd.

PARTIZANSKI USTANAK I USTAŠKI VERNICHTUNGSKRIEG

U tome ih je preduhitrio početak partizanskog ustanka 23./24. srpnja 1941. u Banskome Grabovcu, selu na željezničkoj pruzi Glina – Petrinja.⁸⁴ Uspješno izvedena, ali nedovoljno planirana akcija, koja je predviđela moguće razmjere ustaške odmazde, razbjesnila je ustaše pa je istog dana počela osveta masovnih razmjera. Od 24. do 27. srpnja u Banskome Grabovcu i nizu okolnih sela, javno, u orgijastičkim ludilima, ubijeno je u blizini mjesta gdje je izvedena partizanska akcija i na mnoštvu drugih lokacija nekoliko stotina ljudi. Pouzdan popis koji bi obuhvatio sve civilne žrtve, ponovno isključivo muškarce, još uvijek nije objavljen, a podaci se kreću u velikom rasponu od nešto više od 500 do 1285 osoba. Pitanje ostaje istraživački otvoreno.⁸⁵ Nesporno je da je odmazda naređena iz Zagreba, a vodili su je neki od najviših ustaških dužnosnika (npr. ravnatelj Ravnateljstva za javni red i sigurnost NDH Eugen Dido Kvaternik, ravnatelj Ravnateljstva ustaškog redarstva Božidar Cеровski, veliki župan Velike župe Gora dr. Mirko Jerec itd.). U egzekucijama sudjelovao je isto tako velik broj ljudi, a dijelom, prema naređenju, i oni koji nisu bili u Oružanim snagama NDH.⁸⁶

Ustaška reakcija na početak partizanskog ustanka u Banskome Grabovcu i susjednim selima na granici kotareva Glina i Petrinja, na obroncima Šamarice, odnosno Zrinske gore bila je javna, bestijalna u ritualnim klanjima pohvatanog civilnog stanovništva, orgijastička u pijanstvu zločinaca. Istovremeno, u vrginmošćanskim selima na granici kotareva Vrginmost i Glina, na obroncima Petrove gore – usporedno s vojno-redarstvenom operacijom kojoj je neposredan cilj bio uništiti ustaničke skupine – nakon što su u prvom valu ustaške vlasti pohvatale nekoliko stotina ljudi iz sela u široj okolici Topuskog, na granici s Bosnom, i sadistički ih pobile u glinskoj srpskopравoslavnoj crkvi 29./30. srpnja 1941., odlučile su poslužiti se varkom s „pokrstom“, prelaskom s pravoslavlja na rimokatoličanstvo. Dakle, težište varke

s „pokrstom“ bilo je na kotaru Vrginmost, a naročito u selima u kojima je utjecaj komunista – koji su se „pokrstu“ inače odlučno protivili – bio slabiji.

Godinama već traju minuciozne kontroverze u vezi sa svime što se zbivalo ili se, pak, pretpostavlja da se zbivalo između 29./30. srpnja i 4./5. kolovoza 1941., kada je preko dvije tisuće ljudi, najvećim dijelom muškaraca, odvedeno u smrt, najčešće klanjem ili u srpskoj pravoslavnoj crkvi Presvete Bogorodice usred Gline ili u šikari Latinovo u arealu Novog Sela Glinskog. Psihološki vrlo spretnom kombinacijom obećanja i prijetnji, očito smišljenih u ustaškim središnjicama u Zagrebu, mase ljudi iz niza kordunskih sela kretale su na „pokrst“ u insceniranim slavljeničkim raspoloženjima, s hrvatskim zastavama i pjesmama itd. Inscenacije su trajale dok se ne bi našli opkoljeni u zatvorenim prostorima i transportirani u Glinu. Zločini koji su se tada zbili konsternirali su i neke dužnosnike NDH:

U susjednom kotaru Vrginmost desilo se sredinom ljeta [1941. – *op. a.*] također nezgodan izpad baš istih Glin-skih ustaša. Učitelj iz Vojišnice Nikica Generalović, koji je inače svršio preparandiju u Karlovcu, oženio katolkinju, od koje nije tražio niti prigodom vjenčanja da pređe u pravoslavnu vjeru, koji se nikada politikom bavio nije i uobće bio poznat kao vrlo dobar čovjek, sakupio je u svome mjestu službovanja i okolnim selima oko 2.000 Srba i poveo ih je pod hrvatskom zastavom u Vrginmost u namjeri, da pređu na katoličku vjeru.

Došavši u Vrginmost bili su ti ljudi tovareni u kamion i odvedeni u Glinu. U Glini su ih po grupama uveli u crkvu tobože radi prielaza, a u stvari su ti ljudi bili u samoj crkvi svi poklani. Razumije se, da je i kotar Vrginmost time na svaki dolazak vojske, a naročito Ustaša bježao u šume.⁸⁷

Inače, mnogo je bolje poznata uloga učiteljice Ljubice Borojević u uvjeravanju naroda u prelazak s pravoslavlja na rimokatoličanstvo.⁸⁸ Trauma koja je tada prouzročila na trajno opterećuje Glinu.⁸⁹

Koncem srpnja i početkom kolovoza 1941. započeo je masovni ustanak protiv okupacijskog i kolaboracijskog poretka na velikom području s obiju strana hrvatsko-bosanske granice u Pounju. Iako su ga povelili komunisti na eksplicitnoj antifašističkoj i narodnooslobodilačkoj platformi, nisu ga svugdje vodili, pa ni kontrolirali. Budući da do tog vremena nije bilo kotara na cijelom tom području gdje Oružane snage NDH, ponajprije ustaše, nisu počinile masovne zločine, komunistima je najveći

problem bio kako veliku ustaničku energiju usmjeriti u narodnooslobodilačkom pravcu i spriječiti prije svega – kako su komunisti govorili – „bratoubilački rat“. To nije bilo jednostavno jer su rat protiv ustanika vodile ponajviše Oružane snage NDH, koje su se vojnim operacijama posvuda koristile kao pokrićem za dotad najmasovnije, a redovito i dotad najokrutnije zločine protiv srpskog civilnog stanovništva.⁹⁰

Upravo su razmjeri zločina protiv civilnog stanovništva, koji se s više strana uopće više nisu ograničavali na odrasle muškarce, već su arbitrarno pogadali i žene i muškarce, i mlade i stare, i zdrave i bolesne itd., najpouzdaniji dokaz da su represalije bile sastavni dio genocidnog projekta.⁹¹ Ustaške represalije bile su i fantastično disproporcionirane jer su se faktično svodile na kažnjavanje više od 100 osoba srpske narodnosti smrću po jednom poginulom pripadniku Oružanih snaga NDH, a prakticirale su se prema tom razmjeru prije nego što je isti takav razmjer bio uveden u okupiranoj Srbiji u rujnu 1941.: „Velika ustaška ‘akcija čišćenja’ počela je 29. srpnja ujutro i trajala je do 8. kolovoza uvečer. Obuhvatila je široko područje od petanestak tadašnjih kotareva, blizu 100 općina. Brojem ubijenih bila je to najveća ustaška akcija toga tipa u cjelokupnoj povijesti NDH, izuzev kozaračkog ‘čišćenja’ u proljeće 1942. koje je bilo još surovije i zamašnije.“⁹² S. Goldstein s pravom zaključuje: „Nema sumnje – genocid nad Srbima u NDH bio je planiran i počeo se provoditi prije ustanka i bez obzira na ustanak. Pitanje je samo da li je taj plan bio bar donekle obuzdan ustankom ili mu je tek ustanak dao poticaj s kojim se razmahalo do katastrofalnih razmjera.“⁹³ Srbi u tim krajevima bili su definitivno antagonizirani NDH, a većina se aktivno ili pasivno opredijelila za podršku u partizanskom Narodnooslobodilačkom pokretu, iako je u Lici, Sjevernoj Dalmaciji i Bosni bilo i četničkih opredjeljenja. Međutim, ovi zločini izazvali su šok i među mnogim Hrvatima, uključujući i utjecajne aktere u domobranstvu i oružništvu. Zapovjedništvo Prve hrvatske oružničke pukovnije napravilo je 16. kolovoza 1941. dragocjen izvještaj o počinjenim masovnim zločinima na Kordunu i njihovim učincima i među Srbima i među Hrvatima (vidjeti Prilog). Zločini u kotarima Glina i Vrginmost, koliko god svjedočili o logikama nasilja kojih drugdje u spomenutim predjelima nije bilo, izjednačavali su se po opsesivnom fanatizmu zločinaca s onime što se događalo u petnaest kotareva i stotinjak općina. U sljedećih mjesec dana, negdje prije, a negdje kasnije, partizanske su akcije obnovljene, a osnovani su i brojni novi partizanski odredi, posebno nakon savjetovanja

partizanskog vodstva za Baniju i Kordun 19./20. rujna 1941. na Petrovoj gori.⁹⁴

Prvi partizanski napad u pokupskim selima kotara Vrginmost izveden je noći 24./25. rujna na oružničku i domobransku ophodnju koja je prenoćila u mjesnom spremištu u Lasinjskom Sjeniaku. Akcija nije uspjela, a jedan sjeničarski partizan, Vaso Romčević, tom je prilikom poginuo. Manjih akcija s promjenjivim učincima bilo je i kasnije, ali su se tek u prosincu 1941. i siječnju 1942. na Kordunu vodili veliki okršaji koje su inicirali partizani serijom napada na neprijateljske posade duž željezničke pruge Karlovac – Vrginmost, dakle u smjeru Gline. Pritom su se rušili i pruga i telefonsko-telegrafski uređaji gdje god je to bilo moguće, a 8. prosinca sjeničarski partizani prešli su Kupu i napali oružničku postaju u Pisarovini, dvadesetak kilometara udaljenoj od Zagreba!

U prosincu 1941. i siječnju 1942., u vrijeme katoličkog i pravoslavnog Božića i Nove godine prema gregorijanskom i julijanskom kalendaru, počinjeno je mnoštvo zločina u velikom broju sela, uglavnom u sjevernim predjelima obaju kotareva, tj. između linija koje zatvaraju, sa sjeverne strane, vodotok rijeke Kupe od Karlovca do Siska, a s južne strane željeznička pruga od Karlovca do Siska. To su bili predjeli sela s većinom stanovništva hrvatske narodnosti, ali i s manjim ili većim udjelima onoga srpske narodnosti. Jedna od ustaških opsesija u tom kraju bila je „odbaciti“ srpsko stanovništvo od Pokuplja preko željezničke pruge prema masivima Petrove i Zrinske gore. Ova nakana podudarila se s potrebom presijecanja svih mogućih partizanskih komunikacija s lijeve na desnu obalu Kupe, koje su bile vitalno važne i zbog održavanja ilegalnih kanala između Zagreba i Karlovca te predjela pod partizanskom vlašću. To je značilo uništavati cjelokupno stanovništvo srpske narodnosti, neovisno o rodu i životnoj dobi.

Povod su pružile velike, vrlo uspješno izvedene partizanske akcije duž željezničke pruge na Kordunu, prije svega na postajama Vojnić-kolodvor i Utinja Vrelo, što je također prouzročilo prosinačku ofenzivu na partizanske snage sjevernog Korduna. Vojnić-kolodvor branilo je stotinjak domobrana te nekolicina ustaša i domobrana, a napalo ih je tristotinjak ljudi, tj. šezdeset partizana naoružanih s dvama puškomitraljezima, 25 vojničkih pušaka i 30 lovačkih pušaka te mnoštvo „roguljaša“, seljaka naoružanih raznim poljoprivrednim alatima. Učinak dobro osmišljenog i brzog noćnog napada bio je potpun pa su ustanici bez ijednog gubitka zaplijenili 76 pušaka, 4 mitraljeza, velike količine municije, bombi i druge ratne opreme: „Svi zarobljeni domobrani preba-

čeni su u Gornji Sjeničak, gdje ih je Branko Nikoliš, komesar 4. bataljona, upoznao s ciljevima narodnooslobodilačke borbe, nakon čega su pušteni kućama.“⁹⁵ Dva dana kasnije napadnuta je domobranska posada na željezničkoj postaji Utinja, koju je izvelo stotinjak sada već mnogo bolje naoružanih partizana i poslije dva i pol sata borbe prisililo na predaju posadu, zarobivši 63 vojnika te zaplijenivši 61 pušku, 2 puškomitraljeza, 12 mina za bacače i 60 000 pušanih metaka. Zarobljeni su domobrani odmah pušteni jer je već bila stigla vijest o početku neprijateljske ofenzive velikih razmjera.⁹⁶

Žestoke borbe nisu prestajale do konca siječnja 1942., a kombinirane ustaško-domobransko-oružničke snage vodile su doslovno *Vernichtungskrieg*. Već prvog dana, nakon što su prešle Kupu – u nazočnosti Poglavnika dr. Ante Pavelića – ustaške su snage pobile, najčešće klanjem, u nekoliko navrata na raznim lokacijama sve zatečene žitelje sela Prkosa, njih 543 od 664 stanovnika, neovisno o dobi, rodu, stanju, te zapalile cijelo selo.⁹⁷ Istog dana nastavile su ubijati ljude i uništavati napadima iz više pravaca sva druga ustanička sela između rijeke Kupe i željezničke pruge od Gline prema Vrginmostu i Karlovcu, prouzročujući egzodus stanovništva iz smjera Pokuplja prema Petrovoj gori: „Oko 15.000 ljudi, žena i djece, sve što se može kretati ili se nositi, napušta svoja sela i u dugim kolonama bježi po snijegu i jakoj zimi u pravcu Petrove gore.“⁹⁸ Partizani su morali prihvatiti frontalnu borbu u kojoj nije moglo biti riječi o bilo kakvu ujednačenijem odnosu snaga i izdržali su do 31. prosinca, omogućivši izbjegavanje većine stanovništva iz napadnutih predjela. Zaostali nisu mogli izbjeći pakao: „Prvih dana januara neprijatelj je ovladao cijelim kirinsko-sjeničarskim područjem, popalivši po njemu preko 2000 kuća i gospodarskih zgrada. Oko 1630 ljudi, žena i djece i staraca je poklano, spaljeno i poubijano od čega 119 u Sjeniaku. Sva vrednija imovina je opljačkana.“⁹⁹

Prema Miljkanu Masliću, „[u] ovoj etapi Pavelićeva NDH dobiva izrazito genocidni karakter što se jasni vidi u broju žrtava fašističkog terora. Osim mrtvih spaljeno je oko 2000 domova. Uvlačenjem susjednih hrvatskih seljaka u pljačku i paljenje ustaše su htjele da poruše sve mostove koji bi povezivali Hrvate i Srbe.“¹⁰⁰ Narodnooslobodilački pokret više ništa nije moglo zaustaviti. Prije su to shvatile njemačke i talijanske vlasti u NDH nego ustaške. Međutim, usklađivanje okupatorskih i kolaboracionističkih strategija u NDH potrajalo je cijelo proljeće 1942. Učinci su, dakako, bili privremeni, ali valovi masovnih zločina na Baniji i Kordunu nisu prestajali, kao ni umnožavanje borbeno sve uspješnijih partizanskih jedi-

nica te zgušnjavanje mreža narodnooslobodilačkih odbora i antifašističkih organizacija.¹⁰¹

LJUDSKA CIJENA NASILJA U KOTARIMA GLINA I VRGINMOST OD TRAVNJA 1941. DO SIJEČNJA 1942.

Nakon što je završen spomenuti znanstveni skup 2012., započeta su obimna istraživanja u arhivima i knjižnicama u Hrvatskoj i Srbiji koja su trebala osigurati kvalitativno pouzdanije uvide u zbivanja na područjima Gline i Vrginmosta od 1935. do 1941./1942.¹⁰² Iz godine u godinu sve je više arhivskih fondova čije korištenje postaje moguće, a sve se više nameću i potrebe inovativnijih pristupa otvorenim problemima. Vjerojatno je najveći doprinos izrada digitalne baze podataka o individualno identificiranim ljudskim gubicima u kotarima Glina i Vrginmost od 1. siječnja 1941. do 31. siječnja 1942. Napravljena je na temelju svih dostupnih, pretežno objavljenih i kritički vrednovanih popisa ljudskih gubitaka u navedenom razdoblju.¹⁰³ Slijedi njezina arhivistička provjera, kao i unos narativnih obavijesti o žrtvama.

Budući da je kotar Glina 1931. imao 45 742 stanovnika (30 606 pravoslavni, 15 003 rimokatolika, 39 Židova itd.), a kotar Vrginmost 28 989 stanovnika (24 906 pravoslavni, 4071 rimokatolika itd.), tj. ukupno su imali 74 731 (55 512 pravoslavni, 19 074 rimokatolika, 39 Židova itd.), ova dva kotara su prema mjestu prebivanja do 31. siječnja 1942. izgubili 8156 stanovnika. Civila je među njima 7793, a vojnika 124. Nepoznati su podaci za 239 osoba. Neovisno o posljednjem podatku, činjenica da se u 95 % slučajeva radi o civilnim žrtvama upućuje na potrebu detaljnijih istraživanja. Prema nacionalnosti su većinom Srbi (6972 ili 85,5 %), potom Romi (116 ili 1,4 %), pa Hrvati (24 ili 0,3 %). Podatak je nepoznat za 1044 osobe ili 12,8 %.

S područja kotara Vrginmost je 5155 žrtava (63,2 %), a s područja kotara Glina 2163 (26,5 %). Podatak je nepoznat za 838 osoba (10,3 %). Zemljoradnika je među njima 82,7 %, kada je riječ o osobama starijima od 14 godina. Pritom je potrebno naglasiti da u bazu nisu uneseni podaci o pripadnicima Oružanih snaga NDH (ustaše, domobrani, oružnici), koji su najvećim dijelom bili Hrvati, jer u dostupnim popisima nisu bili registrirani. Korištenjem raspoloživim izvorima moguće je pretpostaviti da ih je bilo stotinjak. Sedamdesetak je bilo ranjenih.

Muškog roda bilo je 5467 (67 %), a ženskog 2535 (31 %) te 154 nepoznatih (1,9 %). Prema životnoj dobi, 1358

(16,7 %) bila su djeca do 14 godina, u skupini od 14 do 65 godina bilo ih je 5976 (73,3 %), a u skupini od 65 i više 418 (5,1 %) te nepoznatih 404 (4,9 %).

Kako se mijenjaju logike ustaškog nasilja, vidi se prema preliminarnim uvidima za kotar Vrginmost. Sve do srpnja 1941. akti nasilja pretežno su pojedinačni i fokusirani na muške osobe. Broj žrtava naglo je porastao u srpnju, a povećao se i udio ženskih osoba, s nerazmjerno velikim udjelom ženske djece do 14 godina (20,5 % od ukupnog broja ženskih osoba). U kolovozu je broj žrtava utrostručen u odnosu na srpanj; udio ženskih osoba nešto se smanjio, ali je udio ženske djece ostao i dalje razmjerno visok (15,2 % od ukupnog broja ženskih osoba). U rujnu je niži nego u srpnju, ali bitno viši nego u lipnju, no ženske su osobe dvostruko brojnije žrtve nego muške. Vjerojatno ih se češće zatjecalo u kućnim domaćinstvima, ostajući u uvjerenju da su ustaše i dalje fokusirane na muškarce kao potencijalne žrtve.

U listopadu i studenome broj žrtava bio je manji nego u travnju i svibnju, ali je zato u prosincu dosegao kolovoške visine, s time što su ženske osobe bile gotovo dvostruko češće žrtve nego muške. Visok je bio i udio djece, kako muške tako i ženske. Iako je u siječnju taj broj prepolovljen, udio žena i dalje je mnogo veći nego udio muškaraca, ali je udio muške i ženske djece ostao na istim razinama kao i u prosincu.

Budući da je na području kotara Vrginmost bila riječ gotovo isključivo o seoskom stanovništvu srpske narodnosti, može se zaključiti da se ustaški zločini postupno umnožavaju od travnja do lipnja, silno rastu u srpnju, a još silnije u kolovozu, da bi postajali rjeđima u rujnu, ali još uvijek na mnogo višoj razini nego u proljetnim mjesecima. Jesenski mjeseci bili su svojevrsno zatišje, da bi u siječnju i veljači dosegli ljetne razmjere, s time što su žrtve – za razliku od ljeta – bili svi, muškarci i žene, djeca i starci.

Promjene ritmova zločina svjedoče prije svega o pomacima u ustaškim prioritetima, ali su i svjedočanstvo da su se bespomoćne žrtve u razdoblju od srpnja/kolovoza do prosinca/siječnja pretvorile u pripadnike partizanskog pokreta otpora, u kojem su na različite načine u osnovi svi sudjelovali, muškarci i žene, djeca, pa i starci.

ZAKLJUČAK

Imajući na umu uvodne pretpostavke u vezi s vremenskim i prostornim logikama nasilja u kotarima Glina i Vrginmost od travnja 1941. do siječnja 1942. u funkciji ustaške strategije „konačnog rješenja srpskog pitanja“ u

NDH, na temelju izloženog može se zaključiti da su blizu ovih kotareva Zagrebu, kao glavnom gradu NDH i istovremeno najjačem uporištu KPH 1941. i 1942., s jedne strane te snažna lokalna uporišta, kako ustaša tako i komunista (naročito kotar Glina), ali i ustaška imperativna potreba destruiranja tradicije hrvatsko-srpske građanske političke suradnje u SDK-u HSS-a i SDS-a, presudno utjecali na odluku da se 12./13. svibnja 1941. tajno kolektivno pobiju svi Glinjani srpske narodnosti stariji od 15 godina. Bio je to akt bez presedana u NDH. Odlučnu ulogu u donošenju te odluke imali su ustaški ministar, Glinjanin dr. Mirko Puk, i veliki župan Velike župe Gora, također Glinjanin, dr. Mirko Jerec, te glinski ustaški tabornik Nikica Vidaković. Kapilarno ustaško nasilje, koje je započelo desetak dana nakon proglašenja NDH u Zagrebu i koje je bilo individualno i rjeđe skupno usmjereno prije svega prema svima koji su simbolizirali vlast i moć u Kraljevini Jugoslaviji, ali i općenito prema imućnijim građanima srpske narodnosti, kulminiralo je u vrijeme pravoslavnog Đurđevdana, 6. svibnja, na raznim stranama obaju kotareva, u slučaju kotara Vrginmost s težištem na njegovu južnom dijelu, oko termalnog lječilišta Topusko. Iako u ovom članku nije podrobnije bilo riječi o uhićenjima, zatvaranjima u zatvore i koncentracijske logore raznih tipova, transferima i egzekucijama (Glina, Petrinja, Danica u Koprivnici, Sisak Caprag, Gospić i Jadovno, Jasenovac itd.), oni su bili manjeg ili većeg opsega i nisu prestali u čitavu razdoblju o kojem se ovdje radi. Seljačke mase na području obaju kotareva bile su nejednako pogođene praktičnim učincima ustaške politike, ali se može ustvrditi da su izloženija nasilju bila sela duž željezničke pruge Sisak – Petrinja – Glina – Vrginmost – Vojnić – Karlovac, koja inače većim dijelom svoje trase dijeli pokupski dio Banije i Korduna od gorskog, Zrinske gore, odnosno Šamarice na glinskoj strani i Petrove gore na vrginmošćanskoj, zatim etnički miješana sela između Kupe i spomenute željezničke pruge te duž državne ceste od Gline preko Zrinske gore prema Dvoru na Uni, odnosno Pounju itd. Kada je od svibnja 1941. počela ustaška ucjenjivačka kampanja u vezi s prijelazima s pravoslavlje na rimokatoličanstvo – u kojoj su s različitim motivacijama sudjelovali pojedini katolički svećenici – brojni su seljaci povjerovali da je to za njih put spasa pa su pojedinačno ili skupno mnogi prelazili s jedne vjeroispovijesti na drugu, obično neovisno o proceduri koju je sama NDH bila propisala i, dakako, vjerskoj pouci koju je Rimokatolička crkva kanonski zahtijevala.

Početak partizanskog ustanka koncem srpnja i početkom kolovoza na Baniji i Kordunu, kao i u mnoštvu

drugih kotareva na bosansko-hrvatskoj granici od donjeg Pounja do Tromede kod Knina, izazvao je s jedne strane masovnu reakciju Oružanih snaga NDH, a s druge bio je pokriće za jezive zločine protiv civilnog srpskog stanovništva. Najmasovnije su bile javne egzekucije na željezničkoj postaji Banski Grabovac između Petrinje i Gline, koje su orgijastički trajale četiri dana, od 24. do 27. srpnja 1941. Nekoliko stotina ljudi s vrginmošćanske strane, pretežno iz južnog dijela, iz Topuskog i okolice – dakle, južno od željezničke pruge Sisak – Karlovac – pohvatano je i odvezeno u Glinu, zatvoreno u glinsku pravoslavnu crkvu i u njoj zaklano u noći 29./30. srpnja 1941. te prevezeno u kolektivnu grobnicu nedaleko od Gline i nedaleko od mjesta gdje su u kolektivnoj grobnici bili zakopani pobijeni glinski građani u svibnju. Stanovništvo većeg broja sela u kotaru Vrginmost sjeverno od željezničke pruge Sisak – Karlovac ucijenjeno je izborom „pokrst“ ili smrt pa je nakon kraćeg oklijevanja, a pod dojmom vijesti i glasina o strahotama koje se zbivaju na sve strane, u velikom broju, cca 2000 ljudi, odlučilo krenuti na „pokrst“. Izdvajali su se odrasli muškarci i transportirali u Glinu u nekoliko valova. Dijelom su isto tako zaklani u glinskoj pravoslavnoj crkvi, a dijelom ubijeni na stratištima. Svi skupa završili su svoje živote u spomenutim masovnim grobnicama u istom arealu nedaleko od Gline. Reprezentativna neoklasicistička srpska pravoslavna crkva u Glini nakon toga se odlukom ustaških vlasti rušila od sredine kolovoza nadalje.

Intenzitet zločinâ vidno je bio opao u kasno ljeto i jesen 1941., što ne znači da su oni prestali. Ustaškim je vlastima najvažnije bilo ubrati ljetinu gdje god je to bilo moguće pa su se fokusi nasilja pomaknuli prema drugim oblicima. Težište je na otuđivanju imovine iseljenih ili pobijenih, no nisu prestajale ni operacije protiv partizanskih odreda koji su bili u defenzivi, ali su brojčano i organizacijski jačali. Puni učinci vidjeli su se u prosincu 1941., naročito u napadima na željezničke postaje Vojnić-kolodvor i Utinja, koji su ustaše prisilili da u teškim zimskim uvjetima krenu preko Kupe u pohod dotad daleko najvećih razmjera, kojim je jedno vrijeme izravno zapovijedao Poglavljenik dr. Ante Pavelić. U tom je pohodu, koji je vojno bio ograničenog učinka jer partizanski odredi nisu uništeni, stradalo civilno stanovništvo, muško i žensko, od najmlađih do najstarijih, a prvi put se sustavno pljačkom i paležima uništavala sva pokretna i nepokretna imovina. Stanovništvo se većim svojim dijelom pravim egzodusom spasilo povlačenjem na teško prohodnu Petrovu goru, a partizanski su odredi osjetno ojačali svoje efektivne.

PRILOG

IZVJEŠĆE O OPĆEM STANJU NA PODRUČJU VODA, OBZIROM NA KOMUNISTIČKO-ČETNIČKU AKCIJU / SRBI

Zapovjednik oružničkog voda u Slunju dopisom Taj. Broj 89 od 13. kolovoza 1041. javlja sljedeće:

„Do 27. VII. t.g. stanje je još bilo u glavnom zadovoljavajuće obzirom na udarac za srpsko stanovništvo, koji je dobilo osnivanjem Nezavisne Države Hrvatske. Dobar dio ovog žiteljstva bio se je već pomirio sa sudbinom. Mnogi su već bili zatražili prijelaz u katoličku vjeru. Točno je, da ovo nije bilo kod mnogih sa uvjerenjem, ali kada bi se ostvarilo ono što pravi četnici misle – ovi Srbi što su prešli na katoličku vjeru bili bi izloženi većoj opasnosti nego sami katolici, jer bi se smatrali kao izdajnici ne samo narodni nego i vjerski, dakle opet bi se moglo uzeti, da su imali dobre namjere. Što je najvažnije, ne bi većina radila djelatno protiv države, dapače bi i u vlastitoj koristi radila na njenom očuvanju.

Nakon slučaja kvara b.b. linija-pruga na području kotara Vojnić dne 27. i 30. VII. t.g. što je bilo djelo komunisti, a misao je potekla od komunisti iz Karlovca, dočim je vršenje ovih djela bilo kod domaćih ljudi, ali naklonjenih komunizmu, srpsko stanovništvo se je uplašilo znajući, da će ljaga pasti na njih kao zajednicu i ako ogromna većina nije za ovo ništa znala, a ni želila da se to dogodi. Ovo možda ne iz ljubavi prema državi Hrvatskoj već u vlastitoj koristi, jer su svjesni bili, da će za ovo oni ispaštati.

Od 29. VII. počelo je 'čišćenje' od strane ustaša. Ovo je izazvalo paniku kod srpskog stanovništva tako, da je sve pobjeglo u šumu od straha pred čišćenjem. To je trajalo do 8. VIII. t.g. ali zadnjih dana nije uspijevalo, jer je narod znao pravo stanje i krio se po šumama. Nastao je opći strah. Psihološki promatrano s jedne strane, puza-nja i kukavičluk, a s druge strane zvjersko ogorčenje.

Rad ustaša pored ostalog bio je netaktičan, jer su očišćeni manje opasni i manje krivi kao i mnogi starci, žene i djeca do najniže dobi, dočim su oni sa mračnom savješću, mladi i jači pobjegli u šume. Sa jednom rečenicom kazano: 'NEBORCI SU OČIŠĆENI – BORCI OSTALI U ŠUMI'. Naivniji i sa čistom savješću nisu ni bježali u prvi mah, jer su mislili, da se njima neće ništa dogoditi.

Čišćenje je podpuno izvršeno u gradu Slunju i uspješnije oko Slunja, dočim je u udaljenijim mjestima manje uspjeha u tome postignuto.

Sadanje stanje ne može se za sada navesti sa točnim podacima jer je preostali narod u šumi, ali je svakako veliki broj obitelji ostalo bez člana.

Rad ustaša na čišćenju bio je skoro javan, što je baš jedan od glavnijih uzroka za bježanje naroda u šume. Čistilo se je u kući, dvorištu, na putu, u prisustvu roditelja, djece ili obratno. Pljačkale su se kuće i imovina ljudi tako, da su se jagmili ko će u bogatiju kuću moći i bogatijeg očistiti. Prilikom zadnjeg čišćenja, uzimala su se odijela, dolazilo je do svađe između ustaša zbog toga. Pijančevalo se je, bilo je divljačkih prizora kod 'čišćenja' djeteta u kolijevci, staraca, čitave obitelji zajedno, sadističko uživanje užasnih mučenja prije konačnog čišćenja. Ovakovi postupci izazivali su i kod čestitih i čeličnih Hrvata negodovanje čulo se je šaputanje: 'OVO JE SRAMOTA ZA NARODNOST HRVATSKU, KULTURU I KATOLIČKU VJERU'. Jame su se većinom ranije kopale. Bilo je slučajeva, da su 'čišćenici' sami nosili alat za kopanje jama i slično. Zakopavanje na pola živih, ostavljanje nezakopanih ili slabo zakopanih, tako da ih je rodbina, kao i oni što su pobjegli u šumu dolazila gledati.

Sve je ovo unijelo strah u narod a isto tako i ogorčenje da se na pomirenje ne može ni pomisliti. Kada bi postojali neki uvjeti još bi bilo mogućnosti, ali ovdje uvjeta nije bilo i do danas nisu poznate.

Ja – kao i uopće oružnici – bio sam potpuno nemoćan. Radilo se je sve bez našeg znanja sa velikim nepovjerenjem prema nama. Ako bi progovorio ma što i beznačajnog, ugrožavao mi je život prijetnjama, bilo posredno ili neposredno, dapače je bilo riječi: 'Sada dolaze žandarmi na red'.

Možda je bio glavni razlog nepovjerenja prema oružnicima što se ovi nisu isticali u čišćenju i ako su im išli na ruku. Ja sam objašnjavao istima, da smo mi organi vlasti i da moramo čuvati ugled državne vlasti.

Kod hrvatskog stanovništva (kod mnogo njih) je također primijećeno negodovanje protiv ovakvog načina čišćenja, jer su očišćeni mnogi, za koje se zna, da nisu ništa na žao učinili Hrvatima, dapače su bili prezirani od ranijih režima baš za to, što su zagovarali Hrvate. Ovi bi ljudi sada bili potrebni, jer bi se preko njih moglo uticati na one, koji su pobjegli.

Povodom naredbe da se prestane sa čišćenjem i da se narod pozove svojim kućama, od strane oružnika je narod pozivan i nastoji se to postići, ali je uspjeh u tome relativno slab. Izgubili su povjerenje a opet je strašan razlog zbog kojeg su pobjegli u šumu i svaki je svjestan, da jednom malom pogrješkom (vraćanjem) može da izgubi sve. Opet navodim da će potpuno vraćanje iz šume teško uspjeti.

Bilo je slučajeva da su oružnici pitali: 'Zašto bježiš?' Odgovorio je: 'Bježim gospodine, da pola sata više živim'. U nekim kućama su ostala samo djeca, pače i po

samo jedno nemoćno, u drugoj samo starac. Ovakvih i sličnih prizora je mnogo. Plodovi su mnogo stradali stoka ispatila u koliko je ostala u kući. Mnogo je stoke odveženo i pokrađeno. Neki bjegunci tvrde, da kako bi se i vratili, kada nemaju kome ni na što.

Narod je bio spreman na sve: iseljenje, sabiralište, prisilan rad, pokrštenje, samo da se ne čisti, a najradije bi bio pristao da ostane kod svoje kuće i postane ono što se od njega traži (ovo naravno ne svi, ali većina). Najbolje bi bio uspio prijelaz na katoličku vjeru pomoću misijonera, jer bi se na taj način s uvjerenjem prešlo. (...)“¹⁰⁴

¹ Ovaj rad sažima rezultate vlastitih arhivskih i knjižničnih istraživanja za potrebe projekta *Local Approaches to the Second World War in Southeastern Europe*, ali i mnoštvo spoznaja stečenih radom nakon znanstvenog kolokvija „Što se uistinu dogodilo u glinskoj srpskopравoslavnoj crkvi 29/30. srpnja i 4/5. kolovoza 1941.: svjedočanstva i kultura sjećanja“, koji je održan na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu 28. i 29. lipnja 2012. Vidjeti: Drago ROKSANDIĆ, „Nezavisna Država Hrvatska u kotarevima Glina i Vrginmost (travanj 1941. – siječanj 1942.): prostorne i vremenske logike nasilja“, u: ISTI, *Historiografija u tranziciji*, Zagreb 2018., 161–201; ISTI, „Spatial and temporal logics of violence. The Independent State of Croatia in the districts of Glina and Vrginmost (April 1941–January 1942)“, u: *Mass Violence in Modern History: Local Dimensions of the Second World War in Southeastern Europe* (ur. Xavier Bougarel, Hannes Grandits i Marija Vulesica), Abingdon, UK : New York 2019., 106–140.

² Fikreta JELIĆ-BUTIĆ, *Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska 1941–1945*, Zagreb 1977., 83–187. Ova je monografija još uvijek nezaobilazno referentno djelo za razumijevanje ustaške ideologije i politike nasilja u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Recentna referentna djela, među ostalima, jesu: Tomislav DULIĆ, „Mass killing in the Independent State of Croatia, 1941–1945: a case for comparative research“, *Journal of Genocide Research* 8/2006., br. 3, 255–281; Stevan K. PAVLOWITCH, *Hitler's New Disorder: The Second World War in Yugoslavia*, London 2008. /Stevan K. PAVLOVIĆ, *Hitlerov novi antiporedak: Drugi svjetski rat u Jugoslaviji*, Beograd 2009.; Alexander KORB, *Im Schatten des Weltkriegs. Massengewalt der Ustaša gegen Serben, Juden und Roma in Kroatien 1941 – 1945*, Hamburg 2013.; Rory YEOMANS (ur.), *The Utopia of Terror: Life and Death in Wartime Croatia*, The University of Rochester Press, 2015. U hrvatskoj je historiografiji najuspjelije recentno djelo: Slavko GOLDSTEIN, 1941. *Godina koja se vraća*, Zagreb 2007.

³ Vidjeti: Bogoljub KOČOVIĆ, *Žrtve Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji*, London 1985.; Vladimir ŽERJAVIĆ, *Gubici stanovništva Jugoslavije u Drugom svjetskom ratu*, Za-

greb 1989.; ISTI, „Demografski i ratni gubici Hrvatske u Drugom svjetskom ratu i poraću“, *Časopis za suvremenu povijest* 27/1995., br. 3, 543–560.

⁴ Od 1754. do 1881. područja ovih dvaju kotareva činila su vojnokrajisku Prvu bansku regimentu. Barun Josip Jelačić Bužimski (Petrovaradin, 16. listopada 1801. – Zagreb, 20. svibnja 1859.) bio je njezin pukovnik u proljeće 1848., kada je postao hrvatski ban.

⁵ Linija njemačko-talijanskog vojnog razgraničenja 1941. išla je između Gline i Vrginmosta. Prostorna i vremenska logika nasilja bila je uvelike uvjetovana i (ne)nazočnošću, odnosno (ne)djelovanjem njemačkih i talijanskih vojnih, policijskih i civilnih agensa, što ne može biti predmet ovog članka zbog njegova ograničenog opsega.

⁶ Često se gubi iz vida da je ovdje sagrađen jasenovački logor, tj. na raskrižju spomenutih željezničkih pruga i na kontaktnome mjestu predjela s velikim udjelima stanovništva srpske nacionalnosti (D. ROKSANDIĆ, „O tragediji, traumi i katarzi: Srbi u jasenovačkom logoru, 1941. – 1945. godine“, *Spomen područje / Memorial Site Jasenovac*, Jasenovac 2006., 85).

⁷ F. JELIĆ-BUTIĆ, *Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska 1941–1945*, 174.

⁸ Godine 1931. u kotaru Glina 92,3 % od 42 221 stanovnika bavilo se poljoprivredom, stočarstvom i ribarstvom. Na tlu Hrvatske taj je udio bio 76,3 %. Svega 6,66 % gospodarstava imalo je više od 10 ha. Nepismenih je bilo 55,9 % (Zdenka ŠIMONČIĆ-BOBETKO, „Ekonomsko-socijalni razvoj glinskog kraja od 1918. do 1941. godine“, u: *Glina. Glinski kraj kroz stoljeća*, Glina : Zagreb 1988., 133–135).

Prema popisu stanovništva od 31. ožujka 1931., kotar Glina imao je 45 742 stanovnika, a od toga 30 606 pravoslavnih (66,91 %) i 15 003 rimokatolika (32,80 %). Općina Glina imala je 2315 stanovnika, i to 1144 rimokatolika i 1106 pravoslavnih te 37 Židova (*Godišnjak Banske vlasti Banovine Hrvatske 1939 – 26. kolovoza – 1940*, sv. I, Zagreb 1940., 304).

U kotaru Vrginmost živjelo je 1931. 28 989 stanovnika, i to u dvama mjestima, Vrginmostu i Topuskom, te u 48 sela. Pravoslavnih je bilo 24 906 (85,91%), a rimokatolika 4071

(14,04 %). Poljoprivredom se bavilo preko 90 % stanovništva, a prevladavali su sitni posjedi do 5 ha (*Godišnjak Ban-ske vlasti Banovine Hrvatske 1939*, 326; Dušan BAIĆ, *Kotar Vrginmost u NO borbi 1941 – 1945*, Beograd 1980., 19, 21).

⁹ Miljkan MASLIĆ, *Početak i razvoj ustanka naroda IV. rajona Korduna*, Zagreb 2010., 13.

¹⁰ Ljubo BOBAN, *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928 – 1941. Iz povijesti hrvatskog pitanja*, knj. 2, Zagreb 1974., 143–284.

¹¹ Ljuban ĐURIĆ, „Snaga, organizaciona struktura i razvoj partijske organizacije KPH/KPJ u kotaru Glina do aprila 1941. godine“, u: *Glina. Glinski kraj kroz stoljeća*, 149–158.

¹² Vidjeti: Ivan JELIĆ, *Komunistička partija Hrvatske 1937. – 1941.*, Zagreb 1972.; „Abez zapalio Kordun i Bani-ju“, u: Rade BULAT, *Svjedočanstva iz Petrove gore*, Zagreb 1980., 83–98.

¹³ F. JELIĆ-BUTIĆ, *Hrvatska seljačka stranka*, Zagreb 1983., 52–65; „Stoga je na Kvaternikovu ponudu da bude poglavar države [Maček] odgovorio: ‘Moja je politička koncepcija doživjela slom, pukovniče, vi proglasite Hrvat-sku.’“²⁴⁵ (Nada KISIĆ-KOLANOVIĆ (ur.), *Vojskovođa i po-litika. Sjećanja Slavka Kvaternika*, Zagreb 1997., 28)

¹⁴ Lj. BOBAN, *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928–1941*, 409–415; F. JELIĆ-BUTIĆ, *Hrvatska seljačka stranka*, 40–52.

¹⁵ Vidjeti: Mladen STEFANOVIĆ, *Zbor Dimitrija Ljotića*, Beograd 1984.

¹⁶ „On [Maček – op. a.] je ne samo pozvao pristaše HSS da se novoj vladi pokoravaju, nego i sve one koji su na raznim dužnostima da ‘iskreno surađuju s novom narodnom vladom’. Takve instrukcije imale su izvanredno značenje i posljedice u ponašanju pojedinih pristaša HSS-a, organa vlasti i Zaštite, na koje se ustaška vlast mogla u prvim danima osloniti i eksploatirati njihovu ulogu.“ (Lj. BOBAN, *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928–1941*, 413)

¹⁷ Viktor NOVAK, *Magnum crimen. Pola vijeka klerikalizma u Hrvatskoj*, Zagreb 1948.; Beograd 1986., 543–555, citat na 551; Ivan GABELICA, „Blaženi Alojzije Stepinac u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj“ (<http://shp.bizhat.com/A.Stepinac1.html> / pristup 19. 2. 2017./)

¹⁸ Jozo TOMASEVICH, *Rat i revolucija u Jugoslaviji 1941–1945. Okupacija i kolaboracija*, Zagreb 2010., 617; John LAMPE, *Yugoslavia as History. Twice there was a co-untry*, Cambridge University Press, 1996., 208–209; Marie-Janine CALIC, *Geschichte Jugoslawiens im 20. Jahrhun-dert*, München 2010., 160. Istraživao se i ratni antifašizam katoličkog svećenstva u Hrvatskoj (Ćiril PETEŠIĆ, *Katoličko svećenstvo u NOB-i 1941–1945*, Zagreb 1982.) Vidjeti i recentna izdanja, npr.: Jure KRIŠTO, *Katolička crkva i Ne-zavisna Država Hrvatska, 1941. – 1945.*, 2 sv., Zagreb 1998.; Ivan MAJNARIĆ, Mario KEVO i Tomislav ANIĆ (ur.),

Nadbiskup Stepinac i Srbi u Hrvatskoj u kontekstu Drugoga svjetskog rata i poraća, Zagreb 2016.

¹⁹ Lj. BOBAN, *Hrvatska u arhivima izbjegličke vlade 1941–1943. Izvještaji informatora o prilikama u Hrvatskoj*, Zagreb 1985., 28.

²⁰ Koliko ambivalentan, mikro- i makrohistorijski, ostaje otvoreno pitanje, uz puno uvažavanje dosadašnjih, profesio-nalno utemeljenih istraživanja.

²¹ N. KISIĆ-KOLANOVIĆ (ur.), *Vojskovođa i politika*, 31.

²² Lj. BOBAN, *Hrvatska u arhivima izbjegličke vlade 1941–1943.*, 448.

²³ Centralni komitet KPJ je iz Zagreba 15. travnja 1941. uputio proglas „Narodima Jugoslavije“, koji sadrži i odjeljak „Hrvatski narode!“ (HR-HDA-1220: Centralni komitet Sa-veza komunista Hrvatske (dalje: CK SKH), kut. 1, br. 1).

²⁴ Isto.

²⁵ „Hrvatska gospoda te sile, da pružiš ruku tvom vjekov-nom neprijatelju i porobljaču, a siju najodvratniju mržnju i hajku protiv srpskog naroda, koji se herojski bori i gine rađe nego da bude robom tuđinaca. Zar je srpski narod kriv što su te tlačila srpska gospoda? Zar nisu u svim reži-mima učestvovala i hrvatska gospoda? Zar nije srpski na-rod oduševljeno podupirao tvoju opravdanu borbu za slo-bodu i ravnopravnost, (...) Znaj hrvatski narode, da će historija sa prezrenjem osuditi one, koji svoju tobožnju nezavisnost grade sa Judinim talirima i na ropstvu svoje krvne braće srpskog, slovenskog i ostalih naroda.“ (Isto)

²⁶ „Hrvatska je okupirana po njemačkim i talijanskim če-tama, a nije slobodna i nezavisna država, kako je hoće pri-kazati današnji vlastodršci u Hrvatskoj. To je država šačice hrvatske gospode, koji neprekidno preko radi(j)a i štampe viču o pokolju i istrebljenju, o prijekim sudovima i td. Gro-ze se smrću za svaku sitnicu, tako da svakog pametnog čovjeka crveni lice kad čuje sve te bjesomučne grožnje. Ali neka ta gospoda upamte da ništa nije trajno što je upereno protiv naroda, a najmanje vlast današnjih vlastodržaca. Neka se ta gospoda malo zamisle o tome što očekuje njih za prolijevanje nedužne narodne krvi.“ (Isto)

²⁷ Jože PIRJEVEC, *Tito i drugovi*, Zagreb 2012., 95–99.

²⁸ Donji Sjeničak je 1931. imao 925, Gornji Sjeničak 1647, a Lasinjski Sjeničak 1696 stanovnika (Mile MRKALJ, *Sjeni-čak. Kronika kordunaškog sela*, Karlovac 1980., 323–324).

²⁹ Gojko NIKOLIŠ, *Korijen, stablo, pavetina. Memoari*, Zagreb 1980., 273, 274; „Uloga sela u pomoći španskim borcima“, u: M. MRKALJ, *Sjeničak*, 65–70.

³⁰ I. JELIĆ, *Komunistička partija Hrvatske 1937–1941*, 164–165, 322–323. „Iz oskudnih dokumenata, a prema memoarskoj građi, do aprila 1941. godine (...) na području kotara Glina i dijela kotara Vrginmost i Petrinja djelova-le su 34 ćelije KPH s više od 244 člana i 39 kandidata za članove KPH.“ (Lj. ĐURIĆ, „Snaga, organizaciona struk-

tura i razvoj partijske organizacije KPH/KPJ u kotaru Glina do aprila 1941. godine“, 157)

³¹ G. NIKOLIŠ, *Korijen, stablo, pavetina*, 274.

³² „(...) u Vrginmostu punih deset dana nije uspostavljena ustaška vlast.“ (D. BAIĆ, *Kotar Vrginmost u NO borbi 1941 – 1945*, 36)

³³ G. NIKOLIŠ, *Korijen, stablo, pavetina*, 286.

³⁴ Isto, 287.

³⁵ *Upravno, sudsko i crkveno razdjeljenje i imenik prebiva-lišta Savske banovine po stanju od 1 maja 1937*, Kraljevska banska uprava Savske banovine, Zagreb 1937., 55. Bačuga je pripadala općini Banski Grabovac i kotaru Glina. Udaljena je 55 km od Zagreba.

³⁶ *Upravno, sudsko i crkveno razdjeljenje i imenik prebiva-lišta Savske banovine po stanju od 1 maja 1937*, 55, 99.

³⁷ HR-HDA-306: Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača Hrvatske (dalje: ZKRZ), kut. 690, Iskazi paroha (Glina): Pajo J. Štrkalj, učitelj (Bačuga), Kladovo, 10. siječnja 1942.

³⁸ HR-HDA-306: ZKRZ, kut. 690, Iskazi paroha (Glina): Pajo J. Štrkalj, učitelj.

³⁹ Isto.

⁴⁰ Isto.

⁴¹ Isto.

⁴² Isto.

⁴³ Isto. Prema istraživanjima Ljube Bobana, Gligorije Živković bio je koncem 1939., nakon stvaranja Banovine Hrvatske, u glinskom kotaru jedan od najistaknutijih aktera politike izdvajanja hrvatskih kotareva sa srpskom većinom stanovništva iz sastava Banovine Hrvatske (Lj. BOBAN, *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928 – 1941*, 213. Vidjeti također: Krešimir REGAN, „Srpska politika u glinskom kraju za Banovine Hrvatske (1939. – 1941.)“, ovdje (73–95); Jakša RAGUŽ, Hrvoje KEKEZ i Vladimir KRPAN (ur.), *Osam stoljeća Čuntića 1211. – 2011. Zbornik radova sa Znanstvenog skupa održanog 19. studenoga 2011. u Hrvatskom Čuntiću*, Petrinja : Zagreb 2012., 188–189. U istom zborniku stoji da je fra Honorije Herman, gvardijan franjevačkog samostana u susjednom Čuntiću i župnik čuntićke župe, bio predratni ustaša, kao i fra Benko Čiga (isto, 182–185). Kritički o zbivanjima u čuntićkoj župi od 31. srpnja do 2. listopada 1941. vidjeti u: Nikola ADŽIJA, *Dnevnik 1941. – 1950.*, Drniš 2005., 55–67.

⁴⁴ HR-HDA-306: ZKRZ, kut. 690, Iskazi paroha (Glina): Pajo J. Štrkalj, učitelj. Gornja i Donja Bačuga su 1941. ostale bez 101 muškarca i 7 žena, a 1942. bez 74 muškarca i 60 žena, sve civilnih žrtava. Do konca rata Bačuga je izgubila 44,05 % svojih stanovnika u odnosu na broj žitelja 1931. Vidjeti: Đuro ROKSANDIĆ, „Ustaški zločini u glinskom kotaru od 1941. do 1945. godine“, u: *Glina. Glinski kraj kroz stoljeća*, 299.

⁴⁵ J. TOMASEVICH, *Rat i revolucija u Jugoslaviji 1941–1945.*, 365.

⁴⁶ Kata i Dušanka ĐUKIĆ, *Zapisi o porodici Đukić iz Gline, o pokolju Srba 1941. god. u glinskoj crkvi...*, Beograd 1965. (rukopis). Zahvaljujem kolegi Igoru Mrkalju, koji mi je dao na korištenje kopiju ovog rukopisa. Budući da je interpunkcija u *Zapisima* vrlo oskudna, uneseni su najnužniji pravopisni znaci. [op. a.]

⁴⁷ J. TOMASEVICH, *Rat i revolucija u Jugoslaviji 1941–1945.*, 432.

⁴⁸ Isto, 433.

⁴⁹ N. ADŽIJA, *Dnevnik 1941. – 1950.*, 62–63.

⁵⁰ Nada KISIĆ KOLANOVIĆ, *Mladen Lorković. Ministar urotnik*, Zagreb 1998.

⁵¹ Vidjeti: Rafael LANDIKUŠIĆ, *Priručnik o političkoj i sudbenoj podjeli NDH*, Zagreb 1942., 13; Filip ŠKILJAN, *Organizirana prisilna iseljavanja Srba iz NDH*, Zagreb 2014., 40.

⁵² „The task of tracing the precise ethnic-racial origins of the Croatian people was taken up by another Ustasha ideologist, the lawyer and political scientist Mladen Lorković, a leading member of the Ustasha émigré group in Germany. In 1939 *Matica hrvatska* published Lorković's book, *Narod i zemlja Hrvata* [The People and the Land of Croats],³⁴ the most ambitious intellectual undertaking by any interwar Ustasha member. (...) As Nada Kisić Kolanović remarks, Lorković's book was, 'by its expansive nationalism, to a large degree, a spiritual production of its time and also represented a political choreography for the creation of the Croatian state in 1941.'³⁵ (Nevenko BARTULIN, *The Racial Idea in the Independent State of Croatia: Origins and Theory*, Leiden 2013., 133)

⁵³ D. ROKSANDIĆ, „Između imaginacije i realnosti. Prva banska regimenta u prvoj polovini 19. stoljeća“, u: *Glina. Glinski kraj kroz stoljeća*, 45–57.

⁵⁴ Bile su to riječi izgovorene na skupu u Donjem Miholjcu, kako ih je prenio *Hrvatski narod* 28. VI. 1941. (F. JE-LIĆ-BUTIĆ, *Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska*, 164. Vidjeti također: S. GOLDSTEIN, *1941. Godina koja se vraća*, 299–300).

⁵⁵ N. KISIĆ KOLANOVIĆ, *Mladen Lorković ministar urotnik*, 72.

⁵⁶ Isto, 105.

⁵⁷ ISTA (ur.), *Vojskovođa i politika*, 219.

⁵⁸ *Godišnjak Banske vlasti Banovine Hrvatske 1939*, 304, 316.

⁵⁹ Slavko Kvaternik zapisao je o osnutku Uzdance 1939.: „(...)...dr. Budak nije bio među prvim osnivačima, a niti je dao inicijativu za osnivanje, tako da nema ni sjenke sumnje da je on prikriveno vršio nalog dr. Pavelića. On dakle, nema ni idejno, a ni realno, ni trunke zasluga ni krivnje za

osnivanje te organizacije. Njezini su osnivači, osim mene, dr. Puk,⁴⁴ dr. Jerec,⁴⁵ dr. Kaić,⁴⁶ dr. Dumandžić,⁴⁷ Jozo Dumandžić koji smo pune dvije godine prije osnivanja na tome radili, a na gotovo je došao dr. Budak, a kasnije dr. Lorković.“ (N. KISIĆ KOLANOVIĆ (ur.), *Vojskovođa i politika*, 108) Dakle, Glinjani Mirko Puk i Mirko Jerec, i prema Kvaternikovu svjedočenju, bili su u jezgri ustaškog pokreta u Hrvatskoj prije 1941. Detaljnije: „PUK, Mirko“, u: *Tko je tko u NDH. Hrvatska 1941. – 1945.*, Zagreb 1997., 333–334.

⁶⁰ F. JELIĆ-BUTIĆ, „Iz povijesti četničkog pokreta u Hrvatskoj između dva rata. Prilog građi o četničkim udruženjima u Savskoj banovini 1934–1936“, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 21/1988., br. 1, 145–232.

⁶¹ „PUK, Mirko“, u: *Tko je tko u NDH*, 333–334.

⁶² „JEREC, Mirko“, u: isto, 171–172.

⁶³ Igor MRKALJ, „Život prije genocida: Dr. Mirko Puk, odvjetnik i organizator ustaškog pokreta u Glini i glinskom kotaru“, ovdje str. 325–343.

⁶⁴ Isto.

⁶⁵ Branko VUJASINOVIĆ i Čedomir VIŠNJIĆ, *Glina 13. maja 1941.: u povodu 70. godišnjice ustaškog zločina / Đuro ROKSANDIĆ, Spisak žrtava fašističkog terora godine 1941. kotara Glina*, Zagreb 2011., 13–61; Vidjeti: Zdravko DIZDAR, *Logor Danica u Koprivnici 1941. – 1942. Knjiga 1.; Knjiga 2. – dokumenti; Knjiga 3. – poimenični popis logoraša*, Koprivnica 2017.

⁶⁶ Isto, 21–29.

⁶⁷ Đuro ZATEZALO, *Jadovno: kompleks ustaških logora*, 2 sv., Beograd 2007.

⁶⁸ B. VUJASINOVIĆ i Č. VIŠNJIĆ, *Glina 13. maja 1941.*, 69–82.

⁶⁹ Isto, 42.

⁷⁰ Rade Ratković je 1936. bio registriran kao četnik. Je li to bio i 1941., otvoreno je pitanje (vidjeti F. JELIĆ-BUTIĆ, „Iz povijesti četničkog pokreta u Hrvatskoj između dva rata“, 145–232).

⁷¹ Đ. ROKSANDIĆ, „Ustaški zločini u glinskom kotaru od 1941. do 1945.“, 285.

⁷² K. i D. ĐUKIĆ, *Zapisi o porodici Đukić iz Gline*.

⁷³ Kata i Dušanka Đukić registriraju istraživački već provjeren slijed zbivanja, ali povremeno griješe u datumima.

⁷⁴ K. i D. ĐUKIĆ, *Zapisi o porodici Đukić iz Gline*.

⁷⁵ Isto.

⁷⁶ Isto.

⁷⁷ B. VUJASINOVIĆ i Č. VIŠNJIĆ, *Glina 13. maja 1941.*, 28–30.

⁷⁸ „Prema položajnoj skici poslijeratne Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, upravo tu, više Hađerske vodenice, nalazio se iskopani rov

dug 40, a širok 12 metara (...)“ (I. MRKALJ, „Sjećanje na pokolj u Glini“, *Prosvjeta* (Zagreb), br. 134, novembar 2016., 52–53)

⁷⁹ O tome je detaljnije govorio u: „Hapšenje glinskih Srba“, *Banovac* (Glina), br. 6, 20. VII. 1960., 2.

⁸⁰ I. MRKALJ, „Sjećanje na pokolj u Glini“, 54.

⁸¹ Isto, 55.

⁸² Isto.

⁸³ Mark BIONDICH, „Religion and Nation in Wartime Croatia: Reflections on the Ustaša Policy of Forced Religious Conversions, 1941–1942“, *The Slavonic and East European Review* 83/2005., br. 1, 71–116; Margareta MATIJEVIĆ, „Katolička crkva na Baniji/Banovini i Kordunu od 1939. do 1941. godine“, 153–161.

⁸⁴ Đuro BAKRAČ i Joco MRAKOVIĆ, „Prve oružane akcije na Baniji i organizovanje Gaćešinog logora 1941“, u: *Glina. Glinski kraj kroz stoljeća*, ovdje str. 231–238.

⁸⁵ „Stoga sam općenito suzdržljiv kad se govori o brojkama, iako se o Banskom Grabovcu s punim pouzdanjem usuđujem reći da je tamo u četiri dana ubijeno mnogo stotina pravoslavnih muškaraca, zasigurno više od 500, od kojih nijedan nije sudjelovao u ustaničkoj akciji zbog koje je ubijen.“ (S. GOLDSTEIN, 1941. *Godina koja se vraća*, 297)

⁸⁶ Đuro ARALICA, *Ustaški pokolji Srba u glinskoj crkvi*, Beograd 2011., 52–53; Milan POJIC, „Što se zbilo u Banskome Grabovcu 1941.“, *Vojna povijest* 4/2011., 26–27; Adam DUPALO, *Banija i Sisak u NOP-u 1941. Događaji, svjedočanstva, dokumenti*, Zagreb 2014., 66–71.

⁸⁷ „(...) Izvještaj Ministarstva unutarnjih poslova NDH od 16. novembra 1942. Glavnom stožeru Ministarstva domobranstva NDH o stanju u Velikoj župi Pokupje“, u: *Zbornik dokumenata i podataka o Narodno-oslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda. Borbe u Hrvatskoj 1941 – 1942. god.*, tom V, knj. 2, Beograd 1952., br. 184, str. 509. Masovna ubojstva u glinskoj srpskoj pravoslavnoj crkvi bila su u to doba notorno poznata, kao što su bile poznate ustaše koje su u tim zločinima prednjačile pa su se njihova imena nalazila na svojevrsnim partizanskim potjernicama. Tako u „Izvještaju Okružnog komiteta KPH Karlovac od 18 rujna 1941 god. Centralnom kamitetu KPH o izvedenim akcijama u prvoj polovini rujna 1941 godine“ stoji da je „5. IX likvidiran ustaški krvnik Žinić iz Gline. Sudjelovao u klanju ljudi u glinskoj crkvi.“ (*Zbornik dokumenata i podataka o Narodno-oslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda. Borbe u Hrvatskoj 1941 god.*, tom V, knj. 1, Beograd 1952., br. 30, 87–89)

⁸⁸ I. MRKALJ, „Mamac za smrt. Kako je učiteljica Kordunaše umjesto na pokršćavanje odvela na pokolj“, *Prosvjeta* (Zagreb), br. 132–133, septembar 2016., 50–52.

⁸⁹ Đ. ARALICA, *Ustaški pokolji Srba u glinskoj crkvi*. Knjiga sadrži brojne, nezaobilazne nove uvide u istraživanja

ovog zločina, ali je i reprezentativan primjer srpskog historiografskog narativa nastalog u razdoblju nakon 1990-ih. Od 1990-ih sve su učestaliji negacionistički naponi s ciljem dokazivanja da se u glinskoj srpskopравoslavnoj crkvi nisu dogodili nikakvi zločini. Vidjeti: Tomislav VUKOVIĆ, *Drugačija povijest (o Srbu, Jasenovcu, Glini...)*, Zagreb 2012., 159–243.

⁹⁰ Prvorazredni su izvor knjiga sjećanja istarskog komuniste Slavka Zlatića. Vidjeti: Slavko ZLATIĆ, *Poslali su me na Kordun*, Zagreb 2005.

⁹¹ Kapitalan je doprinos objavljivanje izjava iz fonda Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača Hrvatske. Vidjeti: I. MRKALJ, „Pred Zemaljskom komisijom“, *Ljetopis SKD „Prosvjeta“* XXI/2017., 163–313.

⁹² S. GOLDSTEIN, 1941. *Godina koja se vraća*, 299.

⁹³ Isto, 300.

⁹⁴ A. DUPALO, *Banija i Sisak u NOP-u 1941.*, 253.

⁹⁵ M. MRKALJ, *Sjениčак*, 99–113; M. MASLIĆ, *Početak i razvoj ustanka naroda IV. rajona Korduna*, 133–157.

⁹⁶ M. MRKALJ, *Sjениčак*, 112–113.

⁹⁷ Detaljnije, vidjeti: „Prkos“, u: D. BAIĆ, *Kotar Vrginmost u NO borbi 1941 – 1945*, 760–789.

⁹⁸ Isto, 112–119. Citat na 114.

⁹⁹ Isto, 112–119. Citat na 115, gdje je i svjedočanstvo Nikole Brezovića, komunista-ilegalca u Pokuplju: „Stegla zima, a i dalje pada snijeg (...) Pijane ustaše vuku se pute-

vima Pokuplja. Na sve strane rasuti klipovi kukuruza, opljačkana hrana, stoka i odjeća. Peku se svinje, ubijaju goveda i razlijeva opljačkana rakija. Iz čitavog Pokuplja – od Pokupskog do Rečice – ustaše tjeraju domaće ljude, Hrvate, da voze opljačkanu imovinu Srba. Kupa je zamrznuta. Grupe ljudi razbijaju led i vuku skele ispod kojih čekaju kolone saonica. Svuda pravi pakao (...)“

¹⁰⁰ M. MASLIĆ, *Početak i razvoj ustanka naroda IV. rajona Korduna*, 105.

¹⁰¹ Detaljnije u: Đ. ZATEZALO, *Narodna vlast na Kordunu, Baniji i Lici, 1941–1945.*, Karlovac 1978.

¹⁰² Vidjeti bilj. 1.

¹⁰³ Ova baza podataka nastala je radom poslijediplomskih doktorskih studenata koji su nakon 2012. sudjelovali na autorovu izbornom kolegiju „Povijest nasilja“, koji se izvodi na Poslijediplomskom doktorskom studiju „Moderna i suvremena hrvatska povijest u europskom i svjetskom kontekstu“ na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Doktorand Matko Globačnik koordinirao je rad na bazi, a zajedno s doktorandom Igorom Mrkaljem unio veći dio podataka. Ovdje se prvi put objavljuju preliminarni rezultati analize, koju je za potrebe ovog rada pripremio Matko Globačnik.

¹⁰⁴ „Br. 132. Izvještaj Zapovjedništva Prve hrvatske oružničke pukovnije od 16 kolovoza 1941 god. o zločinima ustaša i akcijama partizana u Kordunu“, *Zbornik dokumenata i podataka o Narodno-oslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda. Borbe u Hrvatskoj 1941 god.*, tom V, knj. 1, 339–345.

SPREGA ČETNIKA I KOMUNISTA

ZAGREB, 8. kolovora.

[illegible]

Radi toga se ne treba čuditi četničko-boljševičkoj sprezi, koja ide tako daleko, da se ne zna dokle kod pojedinaca doire četnik, a dokle boljševik.

Srpskima i rusko to bilo je i jest vrlo pogodno za boljševizam. Odmah nakon sovjetske revolucije srpske se mase oduševljavale za boljševizam. Kad su se 1918. u Srbiji održali SRS proklamirali, oni su bili prvi koji su dali izbori za sastanak narodne skupštine. U oktobru 1918. godine komunisti su dobili 19876 glasova i 30 zastupnika, a od toga polenu većinu upravo među Srbima. «Komunistička stranka je bila najpopularnija među Srbima, a srpska stranka je bila najpopularnija među Hrvatima», rekao je jedan od ostalih srpskih stranaka. Ne znamo da su komunisti bili protivnici hrvatskih nacionalnih težnja i da su se uopšte interesirali za političke aspiracije hrvatske nacionalne — nego su oni bili pobornici političkih shvaćanja sličnih pogledima najfichs Velikoruske.

To komuniste odvodi tako daleko, da su oni, ne samo ostali na liniji Marxa i Engelsa, — koji su za Hrvate napisali, da su »SUSICAVA SKUPINA LJUDI«, koju »TREBA IZBRISATI SA LICA ZEMLJE« — otpadak od naroda», da je povijest Hrvatsi samo »skup podejanih dionjaka« — nego su oni usvojili i sve protuhrvatske političke velikokorp-ske teze.

[illegible]

Poslije Marselleskoga atentata bije-
ane protiv Hrvata zajednički Varnava.
Jeftić i moskovski krugovodnik, koji
poručuje, da tra Jugoslavije i. j. Ve-
like Srbije stoji petnaest milijuna so-
vjetskih bajuneta.

[illegible]

Kotiko su istiniti komunistički narodi, da se Hrvati bez Srba prostip? pokazalo je sve ono što se dogodilo po posljednjih mjeseci a kotiklo je tako neiskreno, pokazao je dalji tekst same urologa. Tamo se, naime, na adresu Srba kaže "Na oku rodoljublju građanin je redovo VOJSKE NARODNOG SVENSTVENA i ostalog srpskog pravnika, a zatim "IZ RASPOVA IZ JEDNE OD BRANITELJSKOGU SLAVIJI I SAM OPSTANKA SRPSKOG NARODA". Prolog završava poklicima za savez sa "istinitom Sovjetskom Rusijom, poklicima protiv svih plaćenika stranoga fašizma, čime su, dakako, obuhvaćeni i hrvatski ustaše.

Razumljivo je, da su komunisti gotovo-
li iz dubine srca srpskoga naroda i da
su imali pravo da daju takve pozive
srpsku vojsku, svesetno, građansko
SRZ i JNS da su se pridruži i sili
na srpske vojnike, da se pridruže
i srpske vojske, da se pridruže
na ova obranu zemlje, a osobito među
mladima u Beogradu potpisuju zajedni-
čne proglase, koji čine, da su
SRZ i JNS zajednici srpske i ljudi i
kasti komunistima svuđilaciti, čine
svoje "studente bataljone", i preduju
da su komunisti, koji su se pridru-
žili ministru vojske Mržina u novu
vojropu tako je zaslepljiv Srbe, da su
oni polako, a porivne su brane
SRZ i JNS, da su se pridruže
vojropu i integritete nije bilo nikako
svojina odpora. Tako se moglo do-
ći do toga da su u srpskoj osam društvu
SRZ i JNS, da su se pridruže
mladi komunisti. To ne tvrdimo mi, ne-
mo samo bližnjem podneak srpskoga fa-
šizma "Srećotvisti". U isto vrijeme je
i srpski episkop Nikolaj na prvom su-
pogovio o "složenosti od Skoplja pa
u Vlodostrosu.

Pravi plodovi takvog razpoloženja su pokazali prilikom poznatoga Štovića puca kad je provalila neodoljivom snagom mržnja protiv konstruktivnih grupa Evrope i kad su Patrijarha Gasilio i beogradski komunistička ulica zupa manifestirali u luđačkom oduševljenju za pakt sa Svojtim i u isto tako ludilu mržnje protiv Trojnoga pakta.

Razumije se, da je od tih komunističkih krugova usafski pokret prikazan najgorim i najopasnijim bojem, u kojem komunistički i fašistički, koje su sastavili i širom skoro isključivo Srbi i Židovi, govori se najgoranje o "Pavelićevizmu", o "maršalističkim teroristima", o "dobro poznatim banditima", a hrvatski narodni borci su prikazivani kao "lijepo oruđe fašističkih ratnih ludaka". Danas je teško kontrolirati različite polupismene letke ali zato ostaju vidljiva komunističkih publikacija kao na su pariska "Balkanska korespondencija" ("Balkantische Korrespondenz" - korespondencija Balkanica), "Proletar-

u kojima su objavljeni mnogobrojni za-
stanci protiv Poglavnika i ustala stvar-
no u priliv Velike Srbije. Je li dakle
čudo, da se među Srbima, i to među
laka tromaš "nacionalistima", protivni-
cima Zidova i tobožnjim prijateljima
Osi našlo i ljudi kao što je Krsto Či-
varić koji je u svome listu preporuč-
io, da treba omogućiti djelatnost ko-
munista u Hrvatskoj, jer da će se time
oslabiti hrvatski narodni otpor.

Kad se to uočimo, tada nam je jasno i poire razumljive suradnja četiničkih i komunističkih očajnika. Njihovi pojedinci i shvaćanja bili su uvijek, ako ne jedinstveni, a ono poire slični. Radi toga danas svi oni čekuju pomoć samo od jugoslovenske, a neprijateljske vide jedino u ustaškom pokretu. Nezavisno Državnoj Hrvatskoj i njezinim velikim saveznicima. Radi toga je lako shvatiti kako je moglo doći do toga da krstokoloničarima upriliče pod erenom zastavom komunizma svoje sjekanje. Maknute i bezimene, vitane, njezimekom promijenile. Isto tako nam je jasno da se u stvari ustaje i hrvatski domobran, a ne, zri se ustaje "hrvatski domobran".

eci se protiv razbojništva ometa i po-
bješnjih zločinaca bore, ne setno pro-
tit društvenog, kulturnog i naodnog
neprijatelja Hrvatske nego da oni vr-
sto vrijeme vrše i povijesnu misiju hr-
vatskoga naroda, boreći se za sve ono
lijepe i uzvišeno što je stvorio bijeli
evropski Zapad».

I. BOGDAN.

1. The first step is to identify the problem or question that needs to be answered. This involves understanding the context and the specific requirements of the task.

1000

Sl. 1. „Četnici, komunisti i pravoslavlje najviši su izraz srpske nacionalne misli pa bi trebalo očekivati, da je nemoguće zamisliti suradnju tih krugova s internacionalnim, anacionalnim, protunacionalnim i bezbožnim komunizmom. Ali u ovom slučaju se dogodilo ono nemoguće, točnije dogodilo se nešto, što bi bilo nemoguće u kulturnoj Evropi, ali je moguće u iztočnjačkoj, polubarbarskoj balkanskoj sredini.“ (Ivo BOGDAN, „Sprega četnika i komunista“, *Hrvatski narod*, god. III., br. 174., Zagreb, 9. VIII. 1941., str. 2)

[illegible]

U franjevačkom samostanu u Čuntiću

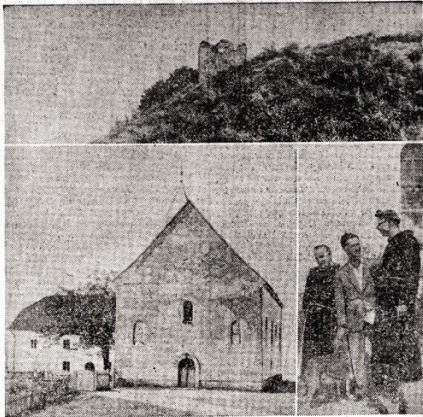
GDJE SU SE IZRADIJIVALI PLANOVI O HRVATSKOM USTAŠKOM OSLOBODILAČKOM USTANKU

OD NAS EG POSEBNO IZASLANOG IZVJESTITELJA

Petrinja, kolovoza 1941.

Drugi dan krenuli smo samostan, u pratnji ustaškog poručnika Grgeca, iz Petrinje prema Čuntiću gradu. Nismo mogli propustiti priliku, a da ne posjetimo Čuntić grad i tamošnji samostan, jer su toliko znameniti, ne samo u davnjoj prošlosti, nego isto toliko i u vrijeme zadnjih godina. Dolazimo najprije do sela HRASTOVCA, koje je malo poznato, ali koje je dalo mnogo ličnosti. Selo se nalazi na obronku Kline gore. Tu je postojala franjevačka crkva i samostan, koji je izgorio 1913. Spašena je samo slika sv. Duha. Po tome i nosi ime vrtlo, koje se nalazi u samom mjestu. Vrtlo je ograđeno (1905.) kamenom i željeznom ogradom. U mjestu postoji i Zadruga čitavica, lipe župni dom, u kojem je službovao poznati ustaški zračnik Cecelja.

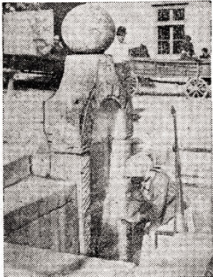
Poslije kraćeg zadržavanja, napustili smo ovo malo mjesto, koje je obrubljeno bogatim i dobrim vinogradima, a koje posjećuje mnogo turista. Prolazimo dalje prekrasnim predjelom Kline gore, da zatim prećemo prugu, koja vodi iz Petrinje u Karlovac. Kraj je šumovit. U selu Tješanj nalazi se rudnik azbestne rude i mi ga brzo ostavljamo. Polovni nas, u brzini vožnji, ostavljammo desno i lijevo, šljivike, drveće, jabuka, a uskoro dolazimo do mjesta, gdje se odvaja put za Bos. Novi. U neposrednoj blizini vidimo i šumariju, gdje izvire Petrinjska,

GORE: Rukovine nekog poznatog Čuntić-grada.

LIEVO: Samostan u Čuntiću, gdje su se sastajali ustaški prvaci, koji su živjeli u domovini i tu izradjivali plan za prevrat.

DESNO: Naš suradnik u razgovoru s častnim ocima franjevcima u Čuntićkom samostanu.

VRELO BARTOLOVAC U HRASTOVICI ODMARALIŠTE SVAKOG PUTNIKA

Dolazimo u KRALJEVEZANJE. To je najčešće zastajkivalište onog kraja, daleko poznato po vinjama velikom samostanu u Čuntiću. Vinjara cesta vodi nar pokraj sela Kraljevo. Već izdaleka, sa ceste, pokazuje nam se u daljini stara građevina nekadašnje znamenite kule Čuntić-grada. Ono što je ostalo od tog grada, vrlo je malo, tek se po zidovima može pronaći, da je to bila velika građevina. Mjesto, na kojem stoji, predstavlja u strateškom pogledu najbolje mjesto u cijelom kraju, jer se pogled pruža uokolo, do dalekih planina, koje tek nadiremo. S lijeve strane, na susjednom brežuljku, smjestila se zavjetna crkva sv. Antuna u Čuntiću, pokraj koje se nalazi i samostan. Stara spomenika još je i danas sačuvana; pisana na latinskom jeziku. Iz nje saznajemo, da je 1689. OTAC FRANJO iz Travnika, pristupio izgradnji samostana, a crkvu počeo graditi 1702. Kao utemeljitelj je

zabližen otac Bernardin RADOŠEVIĆ. Samostan je razrušen za Josipa II. i sve do 1936. upravljaju njime savjetodavni svećenici zagrebačke Nadbiskupije, a tada ga ponovno preuzimaju Franjevci. Pod župu spada oko 5000 duša i to je u dekanatu glinskog prava župa. Danas upravlja župom častni otac Častimir HERMAN. K župi pripada oko 25 jutara zemlje i šume. Franjevci, koji su opet preuzeli samostan i crkvu, mnogo su djelovali u ovom kraju, osobito u duhu Ustaškog pokreta, a imali su mnogo utjecaja i na pravoslavlje žitelji. Crkva se danas nalazi u vrlo lošem stanju, ali državna vlast dat će sva sredstva, da se potpuno obnovi, jer to ne traže samo kulturne i vjerske potrebe onog kraja, već su to Franjevci i te kako zaslužili, napose, jer su upravo oni, a osobito njihov nadležni gvardijan, prelati o. Herman i brat o. Benko, pripadali hrvatskom Ustaškom pokretu, kao najaktivniji i povijesti čelnici. Oni su ne samo širili Ustašku ideju izvan crkve, po ovađanim selima, nego su omogućili hrvatskim ustaškim borcima, da se u Čuntićkom samostanu, u vrijeme doba borbe, mogu tamo sastajati, pod vodstvom današnjeg Vojkovića Slavka KYATERNIKA, ministra dra Mirka PUKA i drugih.

To je također bio razlog, da nismo mogli propustiti priliku, da vidimo mjesto i prostorije, gdje su se sastajali prvaci ustaškog pokreta u domovini, gdje je izradjivan seletni plan borbe, koji je morao donijeti oslobodjenje hrvatskom narodu. Na želost, prečastnog gvardijana oca Hermana nismo našli kod kuće, on je bio na putu, ali su nam zato ostala braća, vrlo suradnja dala sve podatke i pokazali nam sve, što smo željeli. Sastajali su se od ranoj noći i na njemu su, čim gore spomenutih, sudjelovali i drugi ustaški izaslanici iz Zagreba, a i iz emigracije. Zadnji sastanak je

održan pred Božić 1940. Na njemu su doneseni konačni zaključci, koji su se odnosili na ustanak, o kojemu su ustaški prvaci imali već gotove planove, obratno na primljene obavijesti od Poglavnik iz inozemstva i od veza s našim prijateljskim državama.

Braća Franjevci pokazali su nam potpuno znamenitosti nekadašnjeg samostana i crkve. U samostanu bila je i škola, koja je po protuhrvatskim režimima ukinuta.

Do same crkve izgrađena je cesta tako, da je omogućen pristup s obje strane, što će, obzirom na uređenje crkve i samostana, te prekrasnu okolicu, u kojoj bi trebalo izgraditi jedan lijepi planinarski dom, omogućiti pristup turistima i ljeti i zimi. Onaj kraj, koji ima sve preduvjete, da se u kulturnom, gospodarskom i svakom drugom pogledu, razvije na korist ovađanjeg želja.

Po tom smo posjetili lopar pravoslavnih i njihovih žena. Koji je smješten u blizini turističkog hotela. Oni su nam svi, bez razlike, prihvatili, kako želimo, što prije kući i da osuđuju sve ono, što rade njihove braće po vjeri u Bosni i drugim krajevima, u društvu s komunistima, jer sada jasno vide, da se ti njihovi ljudi nalaze u velikoj zabludi.

Po dolasku u Petrinju pošli smo opet do Velikog župana dra Jereca, da se s njime oprostim na odlasku i da mu se zahvalimo na širokogrudnoj suradnji i razumjevanju za naš rad i postr.

»Ne zaboravite Hrvatski Crveni Krž u svakom žalosnom nerazpoloženju, jer ono Vršim darom može razveseliti nevoljnike.

HRVATSKI USTAŠKI POKRET

USTAŠKI POKRET U BANJI prije narodnog ustanka i danas

IZJAVA VELIKOG ŽUPANA DRA JERECA »HRVATSKOM NARODU«

PETRINJA, 23. kolovoza. Na svom kružnom putu kroz ustaški Hrvatsku suradnik »Hrvatskog Naroda« najprije je posjetio Veliku župu Gora. U ostalo samlu je Velikog župana, poznatog ustaškog borca dra Mirka Jereca, da nam kao najprije u tom kraju. Veliki župan dr Jerec — koji je suradivao u »Hrvatskom Narodu«, dok je u potlačenj domovini izlazio još kao tjeđnik — najprije nam je kazao: — Što se tiče ustaškog pokreta, taj redovito djeluje u svim krajevima, na organiziranju ustaškog pokreta prije prevrata?

— Ja sam početkom veljače odputovao iz Gline i obišao gotovo sve hrvatske krajeve, sve organizacije, gdje su postojale, donio im viesti i upute glede organiziranja samog udara. Prešao sam čitavu Liku, Dalmaciju, Bosnu, Hercegovinu, Slavoniju, Podravinu, Posavinu. Hrvatska Zagorje i Medumurje. Na tom putu nisu stvoreni samo planovi, već je stvorena veza između pojedinih organizacija, koje su povezanost dosada nisu imale, jer se moralo najprije

USTAŠA DR MIRKO JEREĆ, VELIKI ŽUPAN VELIKE ŽUPE GORA

revima, na čelu sa stžerom u Petrinji. Dosada je imao velike uspjehe, napose u seljstvu, koje je gotovo sve priprilo ustaški pokret i to iskreno, što najbolje dokazuju činjenice, da je u pojedinih selima, na stotine ljudi, i to najboljih gospodara, upisano kao članovi pokreta i zapriješniti kao ustaše. Djelovanje unutar pokreta razvija se u smislu uputa Glavnog Ustaškog Stana. Zadnjih dana započela je djelovanje i Zenska grana ustaškog pokreta. Sada se osniva u Petrinji ustaška batalija. To će biti čitav bataljon. Odaziv je ogroman i dosada se prijavilo oko 400 ljudi, što je najboljim znakom, da je ustaški pokret jak i da je zahvatio dubok korijen u narodu.

Moram napomenuti važnu i veliku ulogu, koju je odigrala Gline, koja je bila u domovini žarištem ustaške misli, gdje je ustaški pokret preko dra Puka, prvi počeo raditi i gdje je odgojena jedna cijela škola ustaške inteligencije i ustaških boraca, od kojih su mnogi odigrali važne uloge u samoj borbi, a danas razumijaju i važne državne položaje.

Od suradnika dra Puka mora se spomenuti dr Sime Cvitanović, dr Devčić, dr Šimunić, Frane Cvitovac, Josip Hanž, Galinović, Vidaković, sadašnji načelnik Gline ujedini gradjanin, te njegov sin Nikola i Stipe i drugi. Sela, koja su Glinu podupirala u borbi, jesu: Bugojevac, Jukina, Prekopa, Jelaševica, Kihalac, Viduševac, i drugi.

Osim Gline žarište ustaške misli nalazilo se u Sisku. — Zanimali bi nas vaši utisci, g. Veliki župane, o vašem radu

kriti sve, što se radilo pod zemljom u najvećoj tajnosti.

Ustanovio sam na tom putu, da je ustaški pokret jači, nego je to lito mogao pretpostavljati. U našim organizacijama, u pojedinim mjestima bilo je zapriješniti članova od stotine pa preko tisuće. Vlasti o tome nisu ništa znale. Oni su hvatali samo one, čiji je rad bio hvatanje omogući, one koji su radili i raspravljali letke, list, ali pravu organizaciju, jezgru, tajnu ustaške organizacije s takozvanim rojevima, u kojima su vodili ustaški stanovi u kotarskim mjestima, a po selima rojevi, za njih nisu ni znali. Kad sam sve obilazio, stvorio je plan, što će po jedinim krajevima činiti. Prema uputama, koje sam dobio nakon toga, bilo je sve najbolje utvrdjeno. Svaki pojedini kotar mogao se sam po sebi kreirati, a da ne dobije od nikuda nikakve upute. To je bila moja misija.

Svaku riječ popratio je veliki župan pokretima ruku. U njegovim očima jasno se vidjela i osjećala velika radost i zadovoljstvo, što danas u slobodnoj Državi Hrvatskoj govori da javnost preko novina govori o onome, zašto se svim srcem i dušom i neustraivo godinama, izložen uvijek opasnosti, borio.

Koliko li ponosa i radosti sadržaj svaka njegova riječ, kada sam spomene ime Poglavnik, kad pričao o njemu, o njegovoj borbi, o njegovom radu. Ono uvjerenje koje dobiva čovjek razgovarajući s Poglavnikom suradnicima najbolje osnažuje onu nepokoleblivu ljubav, odanost i vjeru, koju su u njega imali, s kojima su se borili i pobijedili.

Sl. 4. „U franjevačkom samostanu u Čuntiću gdje su se izradjivali planovi o hrvatskom ustaškom oslobodilačkom ustanku“ (Hrvatski narod, god. III., br. 193., Zagreb, 26. VIII. 1941., str. 6)

Sl. 5. „Ustaški pokret u Baniji prije narodnog ustanka i danas. Izjava Velikog Župana Dra Jereca Hrvatskom narodu“ (Hrvatski narod, god. III., br. 191., Zagreb, 24. VIII. 1941., str. 5)

BROJ 190. — 23. VIII. 1941.

BROJ 190. — 23. VIII. 1941.

»HRVATSKI

USTAŠKA PETRINJA I GLINA PRIPRavno su DOČEKALE ČAS NARODNOG USTANKA

PETRINJA, 22. kolovoza. Sjeme ustaške oslobodilačke misli, koju je Poglavnik preko svojih najbližih suradnika i boraca postojao diljem cele Hrvatske, a osobito u ovom kraju, donijelo je najplodniji plod hrvatskom narodu — donijelo je Nezavisnu Državu Hrvatsku. Petrinja, kao i ostali gradovi, mjesta i sela Velike župe Gora dali su najviše što su mogli dati u toj borbi.

Sastanci s kojih se u narod širila i prenosila ustaška misao održavani su po selima, osobito u starom samostanu u Čuntiću, u čijoj su crkvi poлагane ustaške prisjega i gdje je bilo sabiralište i sjedište rada ustaških pokreta. Nositelji ustaške misli radili su neumorno, obilazeći sva ta mjesta. U tom radu osobito se istakla Glina, koju posebno izaslanici kotarski predstojnici nisu mogli utišati. U tim prilikama stradalo je mnogo naših ljudi.

Današnji ministar dr. Mirko Puk predveden je na sud, optužen po Zakonu o zaštiti službe, dr. Mirko Jerce izgubio je službu. Uništavanje su mnoge obitelji, a mnoga zlodjela u ovim krajevima učinio je zloglasni oružnički satnik Milan Vučićić.

Uz gradove, u borbi protiv terora, koji je bio upravljen iz Beograda, osobito su se istakla sela: Viduševac, Stankevac, Jukina, Hranstovica, Gora, Lekenić, Duzica i drugi. Ta ista mjesta stradala su za vrijeme pašovanja Svetozara Pribečevića ali su izdržali kao i za vrijeme diktature Aleksandra Karađorđevića.

O radu ustaških prvaka u domovini i inozemstvu narod je bio upoznat putem letaka, brošura i usmenih vijesti emigranata ovog kraja: Josipa Mirmića, Matije Malnarca i drugih. Cilju ustašku borbu vodio je Vojkovedja Slavko Kvaternik, dr. Puk i dr. Jerce, organizirajući narod za svaki otpor i spremajući ga za odlučni čas, koji je imao doći.

Stara Hrvatska Krajina pokazala se 10. travnja i narednih dana na dostojnoj visini. Jednako mladici kao i stari, osobito omladina, izvršili su svoju ustašku dužnost, razorušavajući ostatke i ječunice srboske vojske.

Petrinja je i tom zgodom prednjačila svin ostalim mjestima, koja nisu htjela u toj borbi biti zadnja, a čiji su građani s razmjerno malenim snagama razorili stožer IV. armijske oblasti. Zarobljeno je oko 15 generala, veliki broj drugih časnika, veliki ratni plijen, brojni samovozi, streljivo, hrana i dr. Ovaj kraj bio je određen kao druga linija odpora. Rad toga gradjenj su u Pe-

trinja, okolnim mjestima te i selima, u vrtovima, vinogradima, neki i bunkeru, koji danas još uvijek svjedoče o ludosti onih, koji su ih gradili.

Ustaški borci, osobito omladina, u svim mjestima župe Gora bili su spremni i u pravi čas razorili su srboske čete. U samoj Petrinji bile su preko ulica postavljene barikade od kola i automobila tako, da se u ulicama razvila borba još prije dolaska njemačke vojske. U isto vrijeme, dok se razorila vojska, organizirano je preuzimanje vlasti po ustaškim povjerenicima, nakon čega je u gradu kao i okolici započeo opet normalan život. Organiziran je ustaški stan u koji su ušli Oton Slavik, Bonifacije Šrnak, Juraj Četoli, dr. Tusun, Ivan Turki, Marijan Korečić i drugi uz pomoć vojske, koju su organizirali tadašnji potpukovnik Perc i bojnik Stunić. (rb)

Slom komunističke akcije u Sisku i okolici Osamljeni zločinački pokušaji komunističkih agenata brzo su prestali odlučnim nastupom naroda i hrvatskih ustaških vlasti

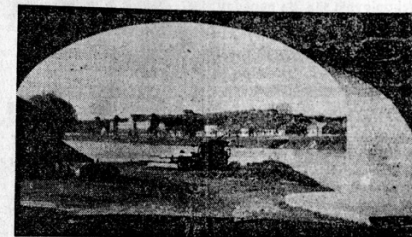
(Od našeg posebnog izvjestitelja, koji se nalazi na kružnom putovanju po Hrvatskoj)

Sisak, sredinom kolovoza
Sisak, starodrevni hrvatski grad, danas rječna luka i važna prometno razkrižje, grad veličanstvenih i trgovine svoje vrste, skoro na rubu Velike župe Gora, vezan svim dijelovima željezničkog, a dobrim dijelom i riječnog prometa, nekadašnji neslomivi brijed protiv turske najezde, grad koji je uvijek, i u najdramatiji povijesti hrvatskog naroda sam, a i u teškoj postavljeni povijest.

Zadnjih dvadeset godina Sisak je u najodlučnijim časovima bio na svom mjestu unatoč čestu puta neizbježnim poteškoćama, uključujući kojekakvim stranim interesima, ne samo političkim, nego i gospodarskim, izdajući svoj narod, podnijeli su sve tegobe i visoko su držali i održali borjak hrvatske narodne svijesti.

Njegov veleobratnički, trgovinski i prometni značaj mnogo puta nam je više štetio nego li koristio. U danima kad su pravci ustaškog pokreta udarili temelje budućoj slobodnoj i nezavisnoj Hrvatskoj, Sisku, njegovo smisleno hrvatsko građanstvo i okolna seljaštvo nije ostalo po strani, već je s ovom snagom i poletom sudjelovalo u toj borbi i pripredalo se, kao i ostali krajevi hrvatske domovine, za odlučan čas.

Teški dani, koji su predhodili 10. travnja, tražili su od njih snagu duha i srca i postavili Sisku važan zadatak, koji je on i ispunio.

Pogled na NOVI SISKAK na desnoj obali Kupe

Sisački kotar kao i grad Sisak, obilom na razvijen veleobratni imao je tokom zadnjih petnaest godina teške društvene probleme baš radi rasklona, koje je tu bilo mnogobrojno, a među kojima je komunistička promicba bila prilično jaka, osobito među Srbima radnicima u Tešinskoj tvornici.

KADA JE POGlavNIK POSLJED 10. TRAVNJA POZVAO SVE NA SUDRADNJU U IZGRADJIVANJU DOMOVINE, TO JE BILA NAJBOLJI ZNAK, DA SE HRVATSKA DRŽAVA NE BOJI KOMUNIZMA, ALI DA CE IH SVE KAZNITI, AKO POKUSAJU BILO ŠTA URADITI PROTIV INTERESA HRVATSKOG NARODA. Od 10. travnja pa do početka srpnja bili su oni potpuno mirni. Tada su počeli izgradi. Pruga između Topolovca, Lekenića i Pečenića bila je u nekoliko navrata oštećena i na tim su mjestima eksplodirali pakirani strojevi, a u zadnje vrijeme i u samom gradu Sisku. Tako je jedne noći eksplodirao pakirani stroj na udaljenosti od 10 m od željezničke rampe u pravcu željezničkog mosta. Pruga je bila znatno oštećena.

Rad toga osiguralo su ustaške postrojbe tabora Sela i Lekenić prugu od

Siska do Pečenića i do Turpolja. Isto tako bili su osigurani i betonski mostovi na cesti Zagreb-Sisak i od Siska do granice velika-goričkog kotara. U ostalim selima sisačkog kotara držali su uzale stalne noćne službe.

Iz razgovora s topnikom grada Siska g. FAGETOM, koji nam je dao iscrpne obavijesti o svim događajima tog vremena, saznajemo, da je to osiguranje bilo provedeno na najbolji način, pomoću oružaničkih postaja i tabora. Oružje, koje je ustašama služilo za osiguranje predo dana, bilo je spremno na sigurnim mjestima, dok su ga ustaše na večer dobivali. Nakon izvršene službe predavali su ga opet natrag.

Kad su komunisti vidjeli da na taj način ne će doći do željenog cilja, pokušali su se drugom taktikom. Pokušali su atentate na ustaške dužnosnike. Tako je tabornik Janko BALJAN iz Lekenića, vršio svoju dužnost, obilazio jedne noći oko 3 sata ustaške straže na mostovima bio napadnut na cesti između Lekenića i Pečenića, na mjestu gdje se s obje strane ceste nalazi šuma.

On je primetio dvojicu sumnjivih ljudi i počeo prema njima, da ih legitimira. U tom času bacili su oni na njega bom-

Nada Dimić, četnikinja, u času ubijanja u muškom odijelu

bu. Zahvaljujući prisrčanosti duha on je uspio sći u grubi kraj ceste u času kad je eksplodirala bomba. Imao je srećom dobar zaklon u jarku i ostao neozlijeđen. Ta dvojica sumnjivaca pobjegli su tada u šumu. Četiri dana poslije toga bačena je bomba na tabornika u Topolovcu, seljaka MIŠKA SKORNIJACA. Naše slike, koje donosimo o tom događaju, potvrđuju je navode.

Taj atentat izvršio je komunist Ivan SELANAC iz Budžeta, obine Topolovca. On je pred kućom tabornika SKORNIJACA, pred njegovim prozorom zapalio bombu seleći je u sobu, u kojoj je spavao SKORNIJAC sa svojom ženom. To mu međutim nije uspjelo, jer su se na prozoru nalazile dosta guste rešetke, te je bomba pala s prozora natrag i na mjestu ubila Selenca.

I. Mazar, jedan od glavnih vođa četnika-komunista, ubijen u šumi Gola Brdo nedaleko Siska

Na ta djela odgovoreno je energičnim mjerama, koje su donijele pucnastu sigurnost života i rada, a provokatorima nametle lazu. To je bio odgovor na njihove izazove, ali se na tome nije stalo.

Prije desetak dana u šumi Gola Brdo, 6 km udaljenoj od Siska uhvaćen je Ivan MAZAR, jedan od glavnih vođa, koji je, prema pričaju svidjelih, postavljao na prugu pakirane strojeve. Uhićen je za vrijeme spavanja. Kod njega je pronađeno dosta streljiva, revolver i jedna bomba.

Istih dana ubijena je 17-godišnja djevojka NADA DIMIĆ, pravoslavica, brijunska naučnica u Sisku. Ona je ubijena,

Sl. 6. „Ustaška Petrinja i Glina pripravno su dočekale čas narodnog ustanka“ (Hrvatski narod, god. III., br. 190., Zagreb, 23. VIII. 1941., str. 5)

Sl. 7. „Slom komunističke akcije u Sisku i okolici. Osamljeni zločinački pokušaji komunističkih agenata brzo su prestali odlučnim nastupom naroda i hrvatskih ustaških vlasti“ (Hrvatski narod, god. III., br. 190., Zagreb, 23. VIII. 1941., str. 3)

KROZ USTAŠKU HRVATSKU...

Život i stvaranje u Velikoj Župi Gora
NAŠ SURADNIK NA KRUŽNOM PUTU PO HRVATSKOJ

Petrinja, sredinom kolovoza. Politi smo u pokrajinu. Politi smo, da na samom terenu vidimo sve ono, što se radi, što se događa nakon ukrsnuća Nezavisne Države Hrvatske. Politi smo, tako, gdje hrvatski narod živi, gdje po velikoj zemlji svog Poglavnika, najvećeg sina, kojeg je rodila Hrvatska Zemlja i koji je dugom, mukotrpnom i neustrašivom borbom ostvario ono, što je u svojim duhama i srcima želio i za čim je hudio čitav hrvatski narod, koji je ustrajao za sve vjekove i za sva vremena krvlju stečenu slobodu i nezavisnost hrvatskog naroda ide usret boljim danima.

GRANICA VELIKE ŽUPE »GORA« SA SVIM KOTAREVIMA.

Naš put, naš prvi korak bio je pohod Velikoj Župi Gora.

PRIVREMENA ZGRADA VELIKE ŽUPE GORA U PETRINJI

Prije negoli iznesemo sve ono što smo vidjeli i doživjeli, izmisli čemo tek nekoliko podataka o samoj Velikoj Župi Gora. Ona zaprema, kako se to u prirodoznanstvu najbolje vidi, uglavnom u područje nedavno donjima tokovima Kupe i Une, a areditije joj je grad Petrinja, osnovan 1592 u vrijeme teških borba sa Turcima. U Župu Gora spadaju dajle: Sisak, starodrevni hrvatski grad s riečnom lukom i prometnim razdričtem, grad obita i trgovine. U neposrednoj njegovoj blizini nalazi se Čaprag s vema razvijenim veleobrtom, a dalje trgovine Glini s poznatim popravilištem za djecu, Topusku sa spomenikom nekadašavh gospodara Čučerčica, a potom same Petrove gore, Virgin Most, zatim Hrvatska i Bosanska Kostanjica, koje dijeli Una, koja je po zamisli velikokarpejske ideje morala biti jazom hrvatskoga Bosne i Hrvatske, ali koja je baš zadnjih dana bila najbolja spona hrvatskog i bosanskog, bilo katoličkog, bilo muslimanskog svijeta.

Na utoku Sane u Unu leži Bosanski Novi, gdje se dijele pruge prema Bihaću i preko Prijedora u Banju Luku. Ispod Žrnjanske Gore, uz Una ponosno i gorio diše se svjetli spomenik naše slavne prošlosti gradina Zrin, po kojoj su knezovi Brkićki Šubići proveli Žrnjanski. S druge strane Une, prirodno leži Dobrin, sjedište mnogih velikih plana.

To bi bili tek suhoparni podaci, koji su potrebni, da znamo, prema upravnoj podjeli Nezavisne Države Hrvatske, granice Velike Župe Gora.

A što smo vidjeli?

Toliko toga, toliko povijesnih spomenika, toliko istinskih dokaza velike muge hrvatskog naroda, prekrasnih prirodnih ljepota, toliko svjetlih činjenica, koje svakog »rasta moraju okupiti svom duhom i srecm, koje moraju u svakom

Hrvatu stvoriti spoznaju ponosa, gordosti, sretnosti, jeline i pogleda u sretnu budućnost s komanim odjecajem: nositi ime Hrvat, biti član zajednice hrvatskog naroda, biti u koleb naroda s daleko većim brojem članova, koji danas u gigantskoj borbi sudjeluju za ostvarenje najvećih čovječanskih vrednota.

Naš prvi posjet bio je upravljen čovjeku, koji nosi častan, odgovoran i osobito težak naziv: Veliki Župan, Velike Župe Gora, Dru Mirku Jerce. Sio on u svojoj djelatnosti predstavlja, najbolje se vidi i reći ljudi, koji spadaju u ovu veliku župu. Dovoljno je spomenuti njegovo ime, da se na licima njegovih župljana vidno primjetiti izraz zadovoljstva, simpatija, poštovanja, i da se čuju reći: »Poglavnik je udovoljio želji svjha nas, kad nam je za Velikog Župana postavio dra Jerca.

Primo nas je otvoreno, srdačno i na našu molbu, da nam da nekoliko riječi odgovorio je:

— Velika Župa Gora je tlo hrvatske tragedije povijesti sa svim tokim i sudbonosnim posljedicama. Na ovom povijesnom tlu, kod Gvozda, u Petrovoj Gori, vodjena je bitka u kojoj je poginuo posljednji hrvatski kralj od narodne krvi, Petar Svaki i kojem je nepokolebano sudbina punog hrvatskog vrhovništva.

Na ovom tlu vodjena su kroz stoljeća krvave borbe s Turcima, a po-

VELIKI ŽUPAN DR. M. JERCE DAJE IZJAVU SURADNIKU »HRVATSKOG NARODA« G. KRDOLCU BALASU

no. Našli smo ljude za vrijeme njihova svakidašnjeg rada. Rad, svestran rad, red, mir i zadovoljstvo, riječi hvale, Poglaviniku i njegovu radu, pratili su nas kod najtamanije kućice, čuli smo ih kraj udara krampa, lopate, zamahe kose, slaganja opeka i prijateljskog razgovora.

Odmah prvih dana nakon što je nastupio svoje mjesto dr. Jerce kao Veliki Župan, osjetilo je putanstvo, da je na pravo mjesto došao pravi čovjek. Na svim područjima, osobito na onim, koji su u vezi s najprećim potrebama svakidašnjeg života, osjetilo se, da je nastupilo novo vrijeme, novo doba, doba stvaranja, izgrađivanja svih vrednota, koje omogućuju jednom narodu: sređen život i potpuno blagostanje.

O svom radu u ovo kratko vrijeme rekao nam je Veliki Župan dr. Jerce u nevaznom govoru, prije polaska na put u njegovu društvu.

— Počeli smo raditi koncem mjeseca svibnja i to najprije s neholičko, činovnika, što se kasnije nadopunilo, a potpuno će biti uređeno kad se donese zakon o kompetencijama. Za sada radimo u te najmljenju kući, dok se ne izgradi zgrada nove županije, tih izgradnja ima započet već ovoga tjedna.

Nova, zapravo prva županjska zgrada, koja se gradi u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj u Petrinji, bit će podignuta u središtu grada, na mjestu gdje se nalazio Hrvatski Dom. Svi pripremni radovi već su gotovi. Prilikom razlog boravka u Petrinji izvršio je čediv gradjevinog rođanstva uz Velikog Župana dra Jerca odjelni savjetnik Velike

Župe Gora gospodin Josip Tučan, od ministarstva prometa i javnih radova Ing. Stielman, izaslanik gradjevnog odjela u Sisku predstojnik Ing. Miroslav Oppenheim, gradski povjerenik Milan Kodrč, šef gradjevinog redarstva Juraj Četeloh, šef za javni red i sigurnost u Velikoj Župi Gora, Vragović, fizik dr. Julije Rakandić, tehnički gradski inženjer Pero Četeloh, Edo Gener gradski vijećnik te Ivan Stindl i Žvonimir Bratoljčić kao članovi gradjevnog odjela.

Održana je u Zagrebu jeftimba za grube gradjevinke radnje pa je privlačna ponuda gradjevinog poduzetka M. Popović iz Siska. Do stalna svota je 8.300.000.— Kuna. Zgrada je projektirana oko 10 saba. Tomu je razlog što se kroz posljednjih 20 godina u Petrinji ništa nije gradilo, pa će u ovu županjsku palaču biti smješteni svi državni i županjski uredi, pa i muzeji.

Da je do ove gradnje došla velika je zasluga sadašnjeg Velikog Župana dra Mirka Jerca, ministra Ing. Beldagla i državnog tajnika Ing. Bulića, koji se je vema mnogo zalagao za gradnju ove reprezentativne palače, koja će biti izgrađena u takovom granitarskom stilu da bi odgovarala svojoj okolini.

Županjska zgrada bit će dvokatnica s lagidom na četiri ulice, a gradjeva površina tog dvorišta iznosi 1.600 čm. U zgradi će biti smještene dvorane za primanje, veće i velika dvorana za održavanje županjskih skupština, bit će izgrađena vrlo lijepa moderna terasa, a tu će se smijestiti ujedno i auto garaje, i županjska tiskara.

Planove za izgradnju županije iz-

radio je Ing. arhitekt Egon Steinmann. Istodobno početi će se gradnjom Hrvatskog Doma, koji će biti također vrlo lijepa zgrada, u kojem će biti smješteni svi hrvatski društva.

Prilike u županiji su teške u prvom redu radi toga, što ima dosta pravoslavljavog života. U početku je bio mir i red, jer je srbski element bio pokoran. Cima je međutim došlo do rata protiv Sovjetske unije, počeli su komunistički agitatori obilaziti srbska sela i butirošeni, već su većina u županiji, Glini i Virgin Mostu. Te pobune imao koristi, Protiv srbskih kamenoloma u Župi naša su započet veliki broj radova.

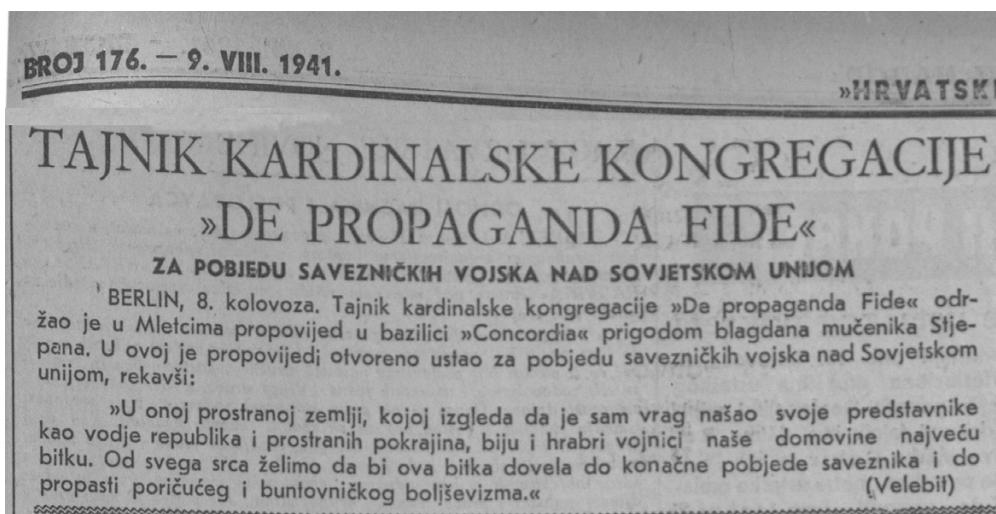
Ova pobuna izazvala je i novi problem: ponovu, o kojoj vodi brigu Zavod za ponovu, koji djeluje kao poseban ured unutar županije. Međutim ima poteškoća u rješanju tog pitanja.

Drugi problem — nastavio nam je govoriti Veliki Župan dr. Jerce — jest uprava, radi toga, što je tu pamtal Kordun kao stari graničarski kraj, na dosta niskom stupnju kulture i civilizacije. Narod je zlostao, a s druge strane, je nemoralan i tu su uvijek izbijali i najveći zločini. Prilike se sada već i u tom pogledu uređuju, te ima izgleda, da će u najskorije vrijeme poći miran i konstruktivan rad, kao što je to bilo prije poznate četničke akcije.

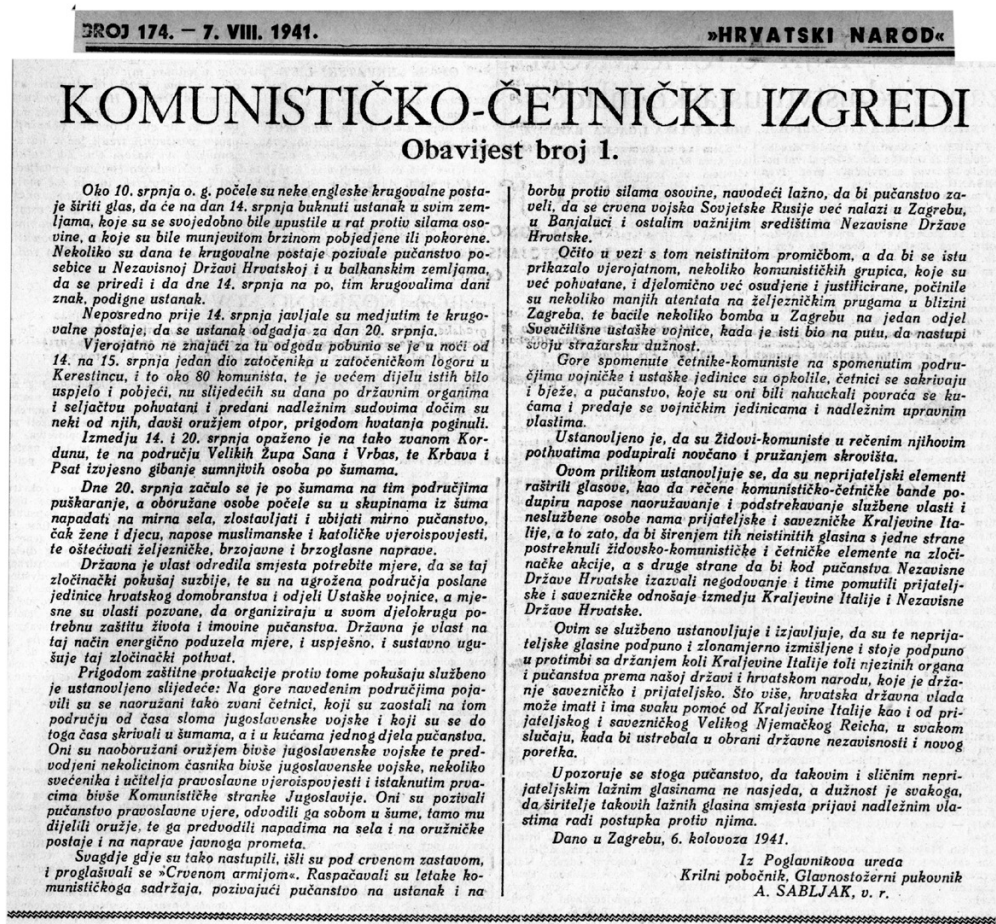
Poželje podne, zahvaljujući sudjelovanju Velikog Župana Dra Jerca, krenuli smo u društvu s njim te poduzpanom Nikolom Bošnjakom po prikaznom vremenu iz Petrinje prema Glini, pa dalje prema Topuskom, Virginmostu i natrag u Petrinju.

MLADI USTAŠE BORCI SA HRVATSKOM ZASTAVOM, KOJI SU UPRISRENO SUDJELOVALI U BORBI PROTIV ČETNIKA

Sl. 9. „Tajnik Kardinalske kongregacije De Propaganda Fide za pobjedu savezničkih vojska nad Sovjetskom Unijom“ (Hrvatski narod, god. III., br. 176., Zagreb, 9. VIII. 1941., str. 3)

Sl. 10. „Komunističko-četnički izgredi. Obavijest broj 1. (...) Dano u Zagrebu, 6. kolovoza 1941. Iz Poglavnikova ureda (...)“ (Hrvatski narod, god. III., br. 174., Zagreb, 7. VIII. 1941., str. 3)

IZ USTAŠKE VOJNICE

Poglavnik medju ustaškim odredima na Kordunu

Ustaška vojska — čuvar Nove Hrvatske

Na Staru godinu Poglavnik je obišao ustaške odrede i položaje na Kordunu, gdje je započelo čišćenje odmetničkih bandi i odlučna borba s onima čije će uništenje značiti učvršćenje naše snage i borbenosti. Posljednji dan godine 1941. Poglavnik je proveo medju svojim ustašama i medju oružanim snagama Nezavisne Države Hrvatske, i kao da je na taj način još jače istaknuta simbolika prošle godine 1941., godine ustaške revolucije i ustaške borbe, godine ustaških žrtava i slobode. Taj pohod medju one, koji devet mjeseci nakon revolucionarnoga pohoda osjećaju Hrvatsku, kao snagu i kao obnovu velikih povijesnih časova i kao uvjerenje, da ono, što je niklo iz krvi i što će isto tako biti branjeno i zamčeno krvlju, ne će i ne može propasti, jer krv je ona vjekovna snaga, koja je jača od svih sudbinskih iskušenja, jača od svih nemogućnosti i zapreka, jaka kao odporna snaga čovjeka i zemlje, jaka kao Hrvatska!

Nakon devet mjeseci rada i izgradnje, Poglavnik se na svršetku jednog velikog razdoblja svraća medju svoje ustaške odrede, u redove ustaške vojnice, da zajedno s njima osjeti duljinu prevaljenog puta, kad se prije devet mjeseci vratio u domovinu okružen prvim ustaškim odredom, koji je postao ona jezgra, oko koje se okuplja sve ono što vjekovima leži u dušama hrvatskih sinova, kao vojnička snaga i ratnička slava naroda. I devet mjeseci prošlo je u radu i izgradnji revolucionarnih tekovina, kad je Hrvatska proživjela svoj snažni unutrašnji potres, i kad se jasno zacrtao naš put u novoj godini, naš put u budućnost, naš put u život!

Povučena je oštra granica izmedju dva svijeta u našoj sredini, izmedju starog i novog svijeta, izmedju onih, koji na sebi nose svu baštinu neuspjeha i grijeha, svu baštinu prokletstva i zla i znak neminovne propasti i izmedju novog naraštaja snage i revolucije, novog naraštaja, borbenosti i budućnosti. S novom godinom ta borba ulazi u konačno razdoblje, i poslije te borbe ostat će samo jedno: ostat će jaka ustaška Hrvatska, ostat će vjera u njezinu snagu i budućnost, a sve drugo mora nestati zauvijek. Borba je naš

vjekovni program, krv je naša vjekovna žrtva i dok je završen prvi dio, stvaranje slobodne Hrvatske, sada dolazi drugi dio, borba za izgradnju, borba za čišćenje svega onoga što je medju nama ostalo kao ostatci tamne prošlosti. Ta borba započinje, i ona znači nastavak ustaške spremnosti i hrabrosti i očeličenje naših redova. Nijednog časa nijesmo posumnjali u našu snagu, nijednog časa nijesmo posumnjali u našu budućnost, svijesni, da je borba naš životni put, i da je krv žrtva iskupljenja i očišćenja.

Ustaška krv prolijevala se u danima tiranije, ustaška krv prolijevala se i u danima prevrata, kad je ta tiranija slomljena krvlju mučenika i boraca, ista se krv proljeva i danas u bre-

mora nestati zauvijek.

Ta ustaška krv slomila je jednu balkansku državu i ta ista krv slomit će ostatke te balkanske države u bosanskim planinama, slomit će ih na putu do izgradnje slobodne velike i ustaške Hrvatske. Nikada nijesmo bili svijesniji nego sada, kad smo proživjeli devet mjeseci u slobodnoj Hrvatskoj, nikada nijesmo više vjerovali u vlastitu snagu, kad vidimo i osjećamo, da je naša oružana snaga veća iz dana u dan, i da ustaška vojnica iz jezgre pionira postaje falanga snage i borbenosti, falanga hrvatstva i budućnosti.

»Ustaška se vojska diže

»Osvetnika silan broj...«

Diže se vojska ustaša, vojska osvjetnika, vojska jednog naroda, koji je

Poglavnik na položajima na Kordunu

govima Bosne i Korduna, ali možda nikada u povijesti nijesmo bili spremniji da ju prolijevamo, možda nikada nijesmo osjetili njezinu snagu i značenje, jer krv nas je oslobodila, krv nas je spasila i krv će nas očuvati. Borbena ustaška krv.

Progonili su nas — nijesmo se bojali krvi!

Borili smo se — krvarili smo!

I u toj krvi smo ojačali, i toj smo krvi vjerovali, u nju vjerujemo i znademo, da ustaška krv znači brisanje svega onoga što nije hrvatsko, i sve ono što nije s nama i što je protiv nas,

uvjeren, da završava zadnje poglavlje svoje povijesne Golgote, i da osigurava budućnost vječne, velike i ustaške Hrvatske.

Krvi se nijesmo bojali. Krv je bila naš put do oslobodjenja, krv je naš put do našeg političkog smirenja. To vjerujemo, to znademo i očekujemo mirnu budućnost.

I sam Poglavnik došao je medju svoje ustaške odrede, došao je medju svoju oružanu snagu, da zajedno s njima osjeti veličinu i sigurnost Hrvatske, koja leži u njezinoj oružanoj snazi i spremnosti ustaških odreda.